

”Man vill ändå behålla traditionen liksom”

En intervjustudie om borgerliga
vigslar, begravningar och namngivningsceremonier

Karin Jarnkvist
Centrum för forskning om religion och samhälle
Teologiska institutionen
Uppsala universitet

Sammanfattning

Det rituella landskapet i Sverige är under förändring. Det märks inte minst i fråga om ritualisering av födelse, giftermål och död, där allt fler väljer borgerliga ceremonier. De borgerliga riterna liknar dock ofta de religiösa, särskilt till sin form men ibland också i fråga om innehåll.

Det övergripande syftet med den här rapporten är att skapa översiktlig kunskap om riter som utförs utanför Svenska kyrkans och andra trossamfunds verksamheter, samt förekomsten av religiösa inslag i dessa. Rapporten innehåller en kunskapsöversikt över tidigare nordisk forskning samt redovisning av en pilotstudie.

Den mesta tidigare forskningen har varit kvantitativ och fokuserat på svenskkyrkliga riter. Kunskapsöversikten synliggör behov av mer forskning om riter som sker utanför de religiösa samfunden men också om olika former av ritualisering inom religiösa samfund i Sverige. Teknikens inverkan på ritualisering är ytterligare ett område som behöver utforskas, liksom studier som tar hänsyn till hur olika maktstrukturer som genus, klass och etnicitet samvarierar i skapandet och upplevelsen av riter.

Pilotstudien undersöker hur handlingar som finns i religiösa samfunds ritualisering översätts till en borgerlig kontext; alltså hur de används och tolkas av personer som utformar riterna. Tolv personer har intervjuats om nio rituella tillfällen som de varit med om att utforma. Resultaten visar att användningen av dessa handlingar kan vara sätt att 1) skapa en ”riktig rit”, 2) skapa och uttrycka kulturell och religiös identitet samt att 3) skapa det jag här kallar för religioner-i-enhet.

Att den svenskkyrkliga riterna utgör norm är framträdande i flera intervjupersoners berättelser, åtminstone bland dem som är födda och uppvuxna i Sverige. Den kyrkliga riterna fungerar som referensram, utifrån vilken de skapar den borgerliga riterna. Det handlar ofta om att utforma riterna på ett sätt som liknar den religiösa motsvarigheten, vilken uppfattas vara den ursprungliga, och därmed göra den nya riterna till en ”riktig” rit. Detta ger den borgerliga formen av ritualisering, som ofta är ny i släkten, social legitimitet och kan vara ett sätt att skapa kulturell identitet. Formen är också viktigt för hur riterna upplevs av deltagarna. Samtidigt tar flera intervjupersoner tydligt avstånd från Svenska kyrkan och det trosinnehåll de intervjuade uppfattar att kyrkan står för. Istället lägger flera av dem in en egen formulerad symbolik i de olika handlingarna som de hämtat från de religiösa samfundens former för ritualisering. Jag kallar det för att rekonstruera religion.

Användandet av handlingar och praktiker från exempelvis svenskkyrkliga begravningar eller dop kan också vara ett sätt att konstruera en religiös och kulturell identitet. I dessa fall är det viktigt för utformaren av riterna att ha med exempelvis psalmer, böner och andra handlingar i den borgerliga riterna eftersom personen i fråga (eller den avlidne om det är en begravning) identifierar sig som kristen eller vill visa anknytning till den religiösa organisationen.

Slutligen kan det finnas behov av att uttrycka religiositet på en religiöst neutralt bas. Några av de brudpar som intervjuas i studien berättar att en i paret identifierar sig som kristen och den andra som muslim. För dem har det varit viktigt att i vigseln sudda ut de olika religiösa identiteterna och istället skapa det jag här kallar för ”religioner-i-enhet”. När ingen religion önskas ha tolkningsföreträde före en annan är den borgerliga ritens religiöst neutrala utgångspunkt lämplig för den konstruktion av religion som är en del av nutidens globaliserade värld.

En slutsats från studien är att det inte är möjligt att på förhand ta för givet eller tro sig veta hur utformare eller andra deltagare av riter använder och tolkar de rituella handlingarna. Skapandet av mening sker i relation till den kontext i vilken ritualiseringen sker.

Ytterligare en slutsats är att borgerliga ceremonier såväl kan anknyta till som uttrycka motstånd mot religiösa samfund och trosföreställningar på en rad olika sätt. Att studera olika former av ritualisering kan således vara ett bra verktyg för att komma åt hur människor på olika sätt förhåller sig till tro och religion i dagens Sverige.

Tack!

Varmt tack till samtliga intervjupersoner som medverkat i studien! Ni har frivilligt delat med er av era livsberättelser och därmed gett möjlighet till ökad kunskap om borgerlig ritualisering av stora livshändelser. Tack också till Uppsala universitet som anställt mig som gästforskare under tiden för projektet samt till kollegor som kommenterat tidigare versioner av den här rapporten. Slutligen, tack till Svenska kyrkan för att ha finansierat projektet.

Sundsvall, 171117

Karin Jarnkvist

Innehåll

Tack!	iv
Introduktion	7
Syfte och forskningsfrågor	7
Tidigare forskning om rit och ritualisering	10
De svenskkyrkliga riterna.....	10
Ritualisering utanför den kyrkliga kontexten	11
Ritualisering och normer	12
Den kommersiella riten	13
Nya former av ritualisering	13
Sammanfattning och identifierade kunskapsluckor.....	14
Teoretiska utgångspunkter	16
Praxisteoretiskt perspektiv på ritualisering	16
Religion och identitet	17
Sammanfattning	18
Metod.....	19
Urval.....	19
Intervjupersoner	20
Intervjumetod	21
Analysmetod.....	22
Etiska ställningstaganden	22
Metoddiskussion.....	23
”Man vill ändå behålla traditionen liksom”	25
1. Att skapa en ”riktig” rit.....	25
a) Officiantens betydelse	26
b) Övergångshandlingens betydelse	27
c) Musikens betydelse	28
d) Traditionalismens betydelse	29
e) Platsens betydelse.....	31
2. Uttrycka kulturell och religiös identitet	33
3. Skapa religioner-i-enhet	35
Diskussion.....	38
Samma förpackning men nytt innehåll	38

Religiös och kulturell identitet i borgerliga riter	39
Betydelsen av den fria formen.....	39
Förslag på vidare forskning	40
Referenser	41
Bilaga 1	44
Välkommen att medverka i ett forskningsprojekt om ritualisering av viktiga livshändelser!	44
Bilaga 2 Samtycke om deltagande i forskningsprojekt	47

Introduktion

Svenska kyrkan har länge varit en ledande aktör i Sverige i fråga om ritualisering av stora livshändelser som födelse, giftermål och död. Under 2000-talet har dock allt fler människor valt andra former för ritualisering. Det är troligt att det framför allt är de borgerliga alternativen som blivit vanligare; namngivningsceremonin, borgerlig vigsel och borgerlig begravning. Dessa former är i fokus i den här studien.

Tidigare forskning i Sverige har framför allt koncentrerat sig på dop, kyrklig vigsel och kyrklig begravning (t ex Pettersson 2000; Bäckström, Pettersson & Edgardh Beckman 2004; Bromander 2005; Bromander 2011). Studierna har nästan uteslutande varit i form av kvantitativa enkätundersökningar och undersökt människors förståelse av riterna med utgångspunkt i en uppsättning förutbestämda kriterier. Intresset för att undersöka borgerliga ceremonier utifrån religionssociologiskt perspektiv har varit svalt, men det finns några exempel (t ex Høeg 2008; Jarnkvist 2011). För att förstå ritualisering av betydande livshändelser i dagens Sverige behövs fler studier som undersöker hur borgerlig ritualisering görs och förstås av människor som deltar i dessa riter. Det behövs också fler kvalitativa studier, som ger möjlighet till en fördjupad förståelse av den mening som människor skapar i olika riter.

En aspekt av borgerliga riter som uppmärksammats i forskningen men sällan varit föremål för djupare granskning är att även dessa kan ha inslag av handlingar som återfinns i religiös ritualisering, som böner, välsignelse eller psalmsång, eller ha en form som i hög grad liknar den religiösa motsvarigheten till riten. Den här studien fokuserar på detta fenomen utifrån ritutformarnas perspektiv. Ritualiseringen; hur den görs och upplevs av dem som deltar i riterna, är central i denna studie.

Syfte och forskningsfrågor

Det övergripande syftet med den här rapporten är att skapa översiktlig kunskap om riter som utförs utanför Svenska kyrkans och andra trossamfunds verksamheter, samt förekomsten av religiösa inslag i dessa. Mer specifikt är syftet att a) redovisa tidigare nordisk forskning om ritualisering av betydande livshändelser samt b) genomföra en pilotstudie som syftar till att undersöka hur handlingar som finns i religiösa samfunds ritualisering översätts till en

borgerlig kontext. Namngivningsceremoni, borgerlig vigsel och borgerlig begravning är i fokus. Den övergripande forskningsfråga som pilotstudien undersöker är: Hur ges handlingar från religiös ritualisering mening i en borgerlig kontext? Denna fråga studeras genom två underfrågor:

- Vad kan det betyda för personer som utformar riterna att ha med handlingar som exempelvis böner och psalmsång i en rit som sker utanför ett religiöst samfund?
- Hur tolkar de personer som utformar riten de olika handlingarna?

Jag har en socialkonstruktivistisk utgångspunkt i min forskning på så sätt att jag utgår från att människor skapar mening genom interaktion med varandra och med den miljö som de lever i. Här har kulturen, språket och människans förmåga att berätta centrala funktioner (Johansson 2005). Det socialkonstruktivistiska perspektivet undersöker hur mening är definierad, tolkad och hanterad i olika kontexter. Eftersom meningen skapas genom mänsklig aktivitet är det i fråga om riter själva ritualiseringen som är i fokus. Jag tänker mig inte att riter har några inneboende meningar i sig själva utan att dessa skapas i människors handlingar. Därigenom kan en rit förstås på väldigt olika sätt av olika människor och i olika kontexter.

Liksom i fråga om förhållandet mellan rit och ritualisering fokuserar jag på religion som handling, och studerar hur människor konstruerar religion respektive rekonstruerar religion i ritualiseringen. Att konstruera religion handlar här om att markera sin tillhörighet till en viss religion eller religiöst samfund. Det kan exempelvis vara att genom att ha med en psalm i den borgerliga begravningen identifiera sig som kristen. När praktiker från två religioner möts i en borgerlig rit, och när likheten mellan de båda religionerna är markerad, konstruerar ritdeltagarna det jag här kallar för ”religioner-i-enhet”.

Att rekonstruera religion handlar här om att använda en rituell handling som återfinns i religiösa samfunds riter men att medvetet ta avstånd från organisationen och religionen genom att tydligt ge handlingen en annan innebörd än den som individen uppfattar att religiösa organisationer ger den. Ett exempel är när dopklänningen används vid namngivningsceremonin med en uttryckt annan symbolik än den som Svenska kyrkans präster uttrycker i dopet.

Ritualiseringen sker i ett sammanhang; i det här fallet i borgerliga vigslar, begravningar och namngivningsceremonier. För att beskriva dessa sammanhang använder jag orden ”rit” och ”ceremoni” om vartannat. Intervjupersonerna använder främst begreppet ceremoni och därför är det begreppet frekvent i resultat- och analysdelen. Inom forskningen är begreppet rit mer vanligt att använda. Ceremoni och rit har inga andra betydelser i den här rapporten än att de beskriver det sammanhang i vilken ritualiseringen sker. När jag i rapporten skriver om ”religiös ritualisering” syftar jag på de riter som sker enligt religiösa samfunds ordningar. Ofta är det svenkyrkliga dop, vigslar och begravningar som åsyftas.

Projektet bidrar med kunskap om nya former för ritualisering och hur handlingar som vanligen förekommer i religiösa samfundens ritualisering kan förstås när de förkommer i sammanhang utanför samfundens ordningar. Sådan kunskap är viktig för att hitta relevanta sätt att studera religiositet och ritualisering på idag. Utifrån svenskkyrkligt perspektiv är studien viktig för att öka förståelsen för hur människor som väljer bort kyrkliga handlingar relaterar till de praktiker som vanligen ingår i svenskkyrklig ritualisering.

Rapporten är upplagd på följande sätt: Först blir det en genomgång av tidigare forskning med efterföljande identifiering av luckor i kunskapsläget. Därefter följer en presentation av pilotstudiens teoretiska utgångspunkter, genomgång av den metod som använts vid studien samt studiens resultat. Avslutningsvis diskuterar jag resultaten i relation till tidigare forskning och ger ytterligare förslag på vidare forskning inom området.

Tidigare forskning om rit och ritualisering

I det här kapitlet presenterar jag centrala resultat från 2000-talets nordiska forskning om ritualisering i samband med födelse, giftermål och död. Svensk forskning har länge dominerat inom området, varpå den också får en framträdande plats i forskningsöversikten. Kapitlet inleds med en genomgång av den dominerande religionssociologiska forskningen, vilken framför allt fokuserat på de svenskkyrkliga riterna. Därefter avhandlas studier av ritualisering utanför den svenskkyrkliga kontexten. I efterföljande avsnitt presenteras forskning utifrån tre teman; ritualisering och normer, den kommersiella riten och avslutningsvis nya former av ritualisering. Dessa teman har varit framträdande i forskningen under de senaste åren. Efter en sammanfattning av centrala resultat identifierar jag kunskapsluckor som jag anser behöver fyllas genom vidare forskning.

De svenskkyrkliga riterna

Sverige har en tradition av religionssociologiska studier av riter som går tillbaka till slutet av 1960-talet. Någon motsvarighet finns inte något annat nordiskt land. En trolig anledning till den svenska dominansen är bildandet av religionssociologiska institutet (1962) samt samarbete med forskning om kyrkostatistik inom Svenska kyrkan. De flesta religionssociologiska studier som gjorts i Sverige under 2000-talet behandlar svenskkyrkligt dop, vigsel samt begravning och undersöker ritens betydelse för Svenska kyrkans medlemmar (Pettersson, 2000; Bäckström, Pettersson & Edgardh Beckman, 2004; Bromander, 2005; Bromander, 2011). Studierna är företrädesvis kvantitativa och bygger på enkätdata. Här konstateras att många personer är medlemmar i Svenska kyrkan för att få möjlighet att gifta sig, döpa sina barn och slutligen begravas enligt Svenska kyrkans ordning (Pettersson, 2000; Bromander, 2004). Bromander (2005) konstaterar att den bild som medlemmen har av Svenska kyrkan till stor del skapas i mötet genom övergångsriterna. Dessa kontakter är för majoriteten medlemmar tämligen få vilket gör att gamla föreställningar om kyrkan lever vidare hos individen under många år.

När Bäckström, Pettersson och Edgardh Beckman (2004) undersöker hur den svenska religiositeten gestaltar sig och vilken roll Svenska kyrkan har i

ett senmodernt samhälle framställer de Svenska kyrkans riter (främst dop, vigsel och begravning) som centrala. Författarna konstaterar att ”de kyrkliga handlingarna är väl förankrade” och att ”den genomsnittliga svensken har emotionella bindningar till de kyrkliga handlingarna” (2004:60). Författarna beskriver riten som en ”(om)förhandlingssituation” då värden, normer och trosföreställningar traderas och upprätthålls (2004:160-161). Jarnkvist (2011) betonar istället framför allt den sociala aspekten i sin analys av intervjuade brudpars berättelser om sina kyrkliga vigslar. Att gifta sig kyrkligt kan vara ett sätt att markera social status och stärka sitt sociala och kulturella kapital.

Även Gustafsson (1974) fokuserar på ritens sociala funktion, när han beskriver dopet som föräldraparets och släktens övergångsritual, vars funktion är att bekräfta deltagarnas sociala identitet. Oavsett om föräldrarna lägger någon religiös betydelse i dopet eller inte, tolkas det som en högtidlig handling av lyckönskning och som en bekräftelse av barnets namn (Gustafsson 1970). Reimer (1995) belyser dopet utifrån ett kulturellt nationellt perspektiv. I sin kvalitativa intervjustudie beskriver Reimer dopet som en kulturell handling som reproducerar samhällsformer och verklighetsuppfattningar. Genom att låta döpa sitt barn markerar föräldrar lojalitet med det svenska samhället och vad de uppfattar vara den svenska kulturen. Detta kulturella perspektiv kommer bland annat fram i Wiig-Sandbergs (2006) studie av begravningsgudstjänsters kvalitet, där det konstateras att en begravning som upplevs anknyta till den svenska kulturen också uppfattas ha god kvalitet. Den kulturella aspekten nämns även i andra studier om kyrkliga riter (t ex Bäckström, Pettersson & Edgardh Beckman 2004; Bromander 2005; Jarnkvist 2011).

Ritualisering utanför den kyrkliga kontexten

Under 2000-talet har Svenska kyrkan allt mer förlorat sin dominerande ställning som den självklara aktören för ritualisering av stora livshändelser. Detta uppmärksammas också inom forskningen. Høegs (2008) och Jarnkvists (2011) avhandlingar är exempel på två religionssociologiska studier som bland annat undersöker icke religiös ritualisering, i form av namngivningsceremoni (Høeg 2008) och borgerlig vigsel (Jarnkvist 2011). Båda skiljer sig också från majoriteten tidigare religionssociologiska studier om riter genom att vara genomförda med hjälp av kvalitativ metod.

Høeg har i sin avhandling (2008) studerat norska föräldrars skapande av ritualisering av barnets födelse, hur de förstår handlingen och ger den mening. Høeg har intervjuat föräldrar som valt fyra olika former av ritualisering: kyrkligt dop, humanistisk namngivningsceremoni, privat namngivningsceremoni och nyreligiös namngivningsceremoni. Høeg beskriver dop och namngivningsceremonier som ett event för släkt och vänner med potential att definiera kärnfamiljen, föräldrarna som ett par och parets närmaste vänner. Riterna har

också en tydlig identitetsskapande funktion genom att i olika utsträckning bekräfta föräldrarnas tros- och livsåskådningar eller anknytning till olika samfund och organisationer. Några av de föräldrar som har namngivningsceremonier inom ramen för Humanisterna beskriver ritens som ett led i ett identitetsprojekt som humanist medan andra intervjupersoner säger att de endast har en svag koppling till de Norska humanisterna. De privata namngivningsceremonierna understryker framför allt föräldrarnas position som autonoma individer som lever oberoende av specifika religiösa eller filosofiska organisationer.

För att förstå den mening som unga vuxna skapar genom sina bröllop och berättelserna om dem genomförde Jarnkvist (2011) en kvalitativ studie av åtta heterosexuella, svenskfödda par. Hälften av paren gifte sig borgerligt och övriga enligt Svenska kyrkans vigselordning. Samtliga par som gifte sig kyrkligt hade stora vigslar och bröllop med ett 50-tal gäster medan de borgerliga vigslarna var små och intima, och flera av dem skedde i hemlighet.

De intervjuade som gifte sig borgerligt var negativt inställda och hade en svag relation till Svenska kyrkan. De uttryckte att det är fel att gifta sig kyrkligt om man inte har någon relation till Svenska kyrkan eller inte tror på Gud. Det fanns sällan förväntningar från släkt eller vänner på att paret ska gifta sig och inte heller att de ska bjuda gäster till bröllopet. Borgerlig vigsel motiverades med att den är liten och intim. De intervjuade beskrev vigseln främst som en privat företeelse, flera kände sig obekväma med att vara i centrum och ville eller kunde inte heller betala vad de ansåg att ett stort (kyrk-)bröllop kostar.

Ritualisering och normer

Att sociala strukturer som genus och social klass kan ha betydelse för ritualiseringen och vilka attityder och normer som påverkar den, har synliggjorts i flera forskningsprojekt. Som exempel har forskning om bröllop visat att bröllop kan vara en del av konstruktionen av femininitet och moderskap (Adeniji, 2008; Jarnkvist, 2011) respektive faderskap (Le Goff & Ryser, 2010) och att social klass kan ha betydelse för valet av borgerlig eller kyrklig vigsel i Sverige (Jarnkvist, 2011). Forskning om begravningar visar att i många kulturer spelar den status som individen erhållit i livet genom utbildning, arbete, position och relationer en viktig roll i hur begravningen sker. En studie av 2 222 begravningar utförda av Svenska kyrkans präster visar dock att i Sverige är skillnaderna mycket små, åtminstone inom svenskkyrkliga begravningar (Gustafsson, 2003).

Høegs (2008) studie gör tydligt att det kyrkliga dopet är normerande för andra former av ritualisering, vilket innebär att de så kallade sekulära riterna i hög grad liknar dopet. Också den kyrkliga vigseln har visat sig vara normerande för borgerliga vigslar i Sverige (Jarnkvist, 2011). Även om själva utformningen av de borgerliga vigslarna inte alltid liknar kyrkliga vigslar i så hög grad, betraktas kyrklig vigsel som den ”riktiga” vigseln, vilken brudpar

som gifter sig borgerligt tydligt relaterar till i sina berättelser om den borgerliga vigseln (Jarnkvist 2011). I religionspsykologen Liljas Stålhandskes (2009) analys av ungas syn på äktenskap och giftermål blir det tydligt att de flesta i studien ser barn och familj som självklara delar av livet och för många hör också giftermålet dit, vilket förväntas ske i kyrkan. Ett kyrkligt bröllop beskrivs som ”stort, stämmingsfullt, harmoniskt och romantiskt” (2009:135). Prästen och liturgin garanterar att vigseln blir som den ”ska vara”.

Den kommersiella riten

Ett flertal etnologiska studier behandlar kopplingen mellan konsumtion och riter. Åkesson och Salomonsson (2010) diskuterar den kulturella och kommersiella marknaden av riter som finns i Sverige. Författarna konstaterar att inte minst övergångsriter som vigseln och begravning tar stort utrymme i dags- och veckopress, tv-program och webbsidor. Riter är också en bra affärsidé med ett stort materiellt utbud i form av mässor, handboks litteratur och specialiserade nischföretag som marknadsför produkter och hela ritualpaket. Riter har blivit en god affär, eftersom det finns en ekonomisk marknad för dem.

Knuts avhandling (2006) behandlar relationen mellan konsumtion och bröllop. Enligt Knuts ligger skapandet av bröllopsföreställningar till stor del i det materiella som bröllopet omges av. Allt från inbjudningskortet till val av hotell för bröllopsnatten har betydelse. Ett bröllop inkluderar allt som är kopplat till det; som kläder, mat och gäster. Enligt studien ska bröllop idag vara så personliga och stilfulla som möjligt. Detta gör det ofta till en mycket dyr högtid.

Etnologerna Åkesson, Salomonsson och Hagström (2008) analyserar hur riter som vigsel, dop och begravning kan ta sig ut för 2000-talets människa. Författarna konstaterar att intresset för riter är stort och strävan efter individuella uttryck typiskt för nutidens Sverige. Men valen blir desamma eller liknar andras val, vilket gör att det unika blir allmänt. ”För att det individuella och personliga ska bli meningsfullt måste det relateras till etablerade mönster och normer”, skriver de (2008:32). Enligt Åkesson m.fl. varierar materialet över tid men är ändå, som författarna skriver, förvånansvärt hållfast. Tradition kan uppges som motiv för en religiös rit, men författarna tror att riten i framtiden måste vara ett evenemang, en speciell upplevelse, för att komma i fråga för ett par som inte väljer den av religiösa skäl.

Nya former av ritualisering

Medan vissa riter försvinner, tillkommer med tiden nya. Forskningen har på senare år uppmärksammat den rituella förändring som skett, framför allt i

fråga om ritualisering av döden. Att tända ljus på gravarna vid allhelgonahelgen är en rit som importerades till Sverige från det katolska Sydeuropa på 1920-talet och framåt (Rehnberg 1965). Seden spred sig och på 1950-talet var den fullt etablerad. I dag är det många anhängare som söker sig till gravar på allhelgonadagen och tänder gravljus (Aagedal 2009). När någon dör i en trafikolycka är det i dag vanligt att blommor, ljus, brev och kort läggs på olycksplatsen, exempelvis vid vägkorsningar och vid övergångsställen (Pettersson 2009). Även denna form av ritualisering är tämligen ny, och har troligen sitt ursprung i när statsminister Olof Palme blev skjuten i Stockholm 1986 (Bremborg och Jarnkvist 2015).

Ritualisering på internet är en ny företeelse som utvecklats i takt med att tekniken gett nya förutsättningar och möjligheter (Davidsson Bremborg 2012, 2015). I början av 2000-talet blev det möjligt att publicera texter om den avlidna och foton på särskilda hemsidor, som bland annat begravningsbyråer skötte. Med YouTube blev det lätt att själv publicera filmer eller bilder i sekvenser, vilket resulterade i en mängd minnesfilmer. Filmerna kan vara ett sätt att hedra den avlidna på. Samtidigt sätter de in den avlidna i ett tydligt socialt sammanhang. Ofta finns bilder på vänner, gemensamma aktiviteter och sammanhang med. Att tillverka minnesfilmerna kan ses som en ritualisering i sig kring döden. Men filmerna berättar också om ritualiseringar. De kan exempelvis skildra samlingar vid olycksplatsen, begravningen, besök på gravplatsen och en minnesplats i hemmet, där foto satts upp och ljus tänts. Via internet kan därför också nya riter sprida sig (Davidsson Bremborg 2009).

Under senare år har forskningen också uppmärksammat privata former av ritualisering, som ritualisering i hemmet efter ett dödsfall. I en enkätstudie med över 1 000 föräldrar till dödfödda barn, uppgav två tredjedelar att de har eller hade haft en minnesplats i hemmet för barnet (Davidsson Bremborg & Rådestad 2013, 2014). Vid platserna uppgav föräldrarna att de känner en särskild närvaro av de avlidna barnen. Där sker rituella handlingar, ljusständning, bön och samtal med barnen och så vidare, och platsen fylls med symboliska ting, som änglar, ljus och nallar. Denna typ av ritualisering kan ses som en form av privat religiositet eller tro som inte är direkt kopplad till en specifik form av religion, men hämtar inspiration från exempelvis kristendom och buddhism.

Sammanfattning och identifierade kunskapsluckor

Forskningsöversikten visar att religionssociologin dominerat inom den nordiska forskningen om ritualisering i samband med födelse, giftermål och död. De svenskkyrkliga riterna har varit i fokus, med företrädesvis kvantitativt enkätmaterial som underlag. Riterna beskrivs som väldigt betydande för Svenska kyrkans medlemmar och studierna belyser riternas sociala, kulturella och religiösa betydelse för kyrkans medlemmar. Under senare år har dock

också andra former av ritualisering samt andra metodologiska utgångspunkter varit framträdande i forskningen. I dessa kvalitativt orienterade studier blir förståelsen av människors upplevelser och utförande av riterna mer komplex. Nya former för ritualisering, som icke religiös, helt privat eller internetbaserad ritualisering, har uppmärksammats liksom normers inverkan på ritualiseringen. Här blir teknikens inverkan på ritualisering samt riters normaliserande funktion synliggjord liksom betydelsen av sociala strukturer för hur ritualisering görs. Inom etnologin har konsumtion och rituell förändring studerats. Här blir det tydligt att livsriter är en stor del av upplevelseindustrin och att människors konstruktion av ritualer i hög grad sker i relation till konsumtion. Nya former av ritualisering härmar tidigare upplagor.

Även om en hel del av forskningen idag uppmärksammar nya former av ritualisering finns fortfarande en hel del kvar att fördjupa sig i. Det finns t ex endast ett fåtal tidigare studier med borgerliga ceremonier i fokus. Eftersom dessa blir allt vanligare i Sverige är det ett område som behöver utforskas och den här pilotstudien är ett exempel på sådan forskning. Jag ser också ett behov av forskning om ritualisering i olika religiösa kontexter. I Sverige lever idag människor från olika religiösa traditioner och det behövs forskning som fångar upp dessa människors erfarenheter och meningsskapande i ritualisering av betydande livshändelser av olika slag.

Teknikens inverkan på ritualisering är ett annat område som behöver utforskas. Det finns, som nämns ovan, en del forskning om framför allt ritualisering av döden på internet men för att förstå vilken betydelse och inverkan framför allt digitaliseringen har på nutida ritualisering är det viktigt att göra mer av denna forskning.

Slutligen behövs mer forskning om ritualer utifrån ett maktperspektiv genom studier av hur ritualisering görs i intersektioner av olika sociala strukturer, som genus klass och etnicitet. Sådan forskning behövs bl a för att förstå ritualiseringens normerande funktion i dagens Sverige.

Teoretiska utgångspunkter

I det här kapitlet presenterar jag de teoretiska utgångspunkterna för studien. Jag har ett socialkonstruktivistiskt förhållningssätt och använder teoretiska perspektiv på ritualisering och religion som utgår från att personer gör, eller konstruerar, såväl ritualisering som religion i relation till den kontext i vilken personen finns. Såväl människors ritualisering som deras förståelser och konstruktion av religion och tro sker i samspel med det omgivande samhället och förändras därför ständigt.

Praxisteoretiskt perspektiv på ritualisering

Riternas ursprungliga idéer, värderingar, attityder och symbolik var länge i fokus inom ritforskningen. Forskare hävdade att nämnda värden synliggjordes genom riterna. En sådan förståelse är fortfarande vanlig bland många ”religiösa auktoriteter” (Humphrey & Laidlaw 2006:280). Praxis-/handlingsteoretiker (t ex Bell 1997; Humphrey & Laidlaw 2006) kritiserar nämnda perspektiv för att vara alltför snävt och hävdar att det inte är säkert att den som deltar i en rit uppfattar och uttrycker samma sak som den ursprungliga symboliken uttrycker. Men handlingen är ändå en rit. Det finns enligt dem alltså ingen specifik mening inbyggd i ritualerna, färdig för deltagarna att uppleva och för forskarna att analysera. Även om ritualen är formell och skapad i kulturen så är det ändå deltagaren som ger ritens mening. Det kan vara den mening som framförts genom traditioner men också en egen skapad mening. Ibland upplever deltagarna ritens mening som meningslös. ”Thus meaning is at best a derivative feature of ritual – highly variable and indeed sometimes effectively absent”, skriver Caroline Humphrey och James Laidlaw (2006:274). Istället för att studera ritens innehåll fokuserar praxisteoretikerna på den rituella handlingen, ritualiseringen, och betonar till stor del ritdeltagarnas aktivitet och kreativitet.

Ritteoretikern Catherine Bell (1997) beskriver ritens mening som en del av en historisk process i vilken gamla kulturella mönster reproduceras men betonar att ritdeltagaren även kan omtolka och förändra dessa mönster. Riten är alltså inte enbart en traditionell handling utan uttrycker också förändringar i samhälle och kultur. Hur deltagaren tolkar ritens mening beror på den kulturella eller subkulturella kontext som personen finns i. Riten är helt bunden till och interagerar

med världsbilden i det omgivande samhället. Därmed är riten en betydande komponent i samhällsförändringarna.

Bell hävdar att det har vuxit fram ett nytt ritualparadigm i USA och Europa. Rit har framför allt kommit att bli en typ av uttryckssätt, där den egna individen, snarare än en gud eller samhället, är i fokus. Ritualen ses som en helande kraft, för såväl enskilda som för hela grupper. ”Ritual is approached as a means to create and renew community, transform human identity, and remake our most existential sense of being in the cosmos”, skriver Bell (1997:264).

Praxisteoretikernas fokusering på ritualisering sätter individen/aktören i centrum. Samma perspektiv finns i nutida religionssociologiska tolkningar av religionens funktion och plats i dagens samhälle. Ett religionssociologiskt perspektiv kan fördjupa förståelsen av religionens roll i intervjupersonernas användande och upplevelser av olika typer av ritualisering.

Religion och identitet

De rituella handlingar som jag undersöker i den här studien är hämtade från en religiös kontext. Därför behöver jag använda teoretiska verktyg för vad religion kan vara. Min utgångspunkt i den här studien är att religion, i likhet med genus, klass och etnicitet, vare sig är något essentiellt eller statistiskt. Istället skapas det hela tiden genom människors handlingar och tankar och uppstår i olika skepnader beroende på såväl tid som rum (jmf Avishais, 2008; Bromberg, 2005; Day, 2012). Människors förståelse av ”religion” är beroende av den kontext i vilken skapandet sker. Eller som Willander (2015) skriver: ”...there are no purely generic definitions of ’religion’ since ’religion’ is always understood in a context giving ’religion’ its meaning” (2015:223).

I linje med detta använder jag begreppet att ”göra religion” eller ”konstruera religion” som en form av ett delvis medvetet projekt i skapandet av människors identitet (Avishais, 2008; Day, 2012). Att göra religion är utifrån detta perspektiv ett sätt att handla och vara, ett sätt att skapa identitet – alltså inte endast en strategisk handling som har ett uttalat syfte. Religion konstrueras i relation till andra människor och kan vara ett sätt att skapa identitet, att ta plats i ett socialt sammanhang och markera grupptillhörighet. Att ta avstånd från det en uppfattar vara religion kan också vara ett sätt att skapa identitet och markera en tillhörighet i relation till andra (Day, 2012). Sociologen Avishai (2008) hävdar att religionskonstruktionen också kan ha specifika mål, som målet att bli ett äkta religiöst subjekt i motsats till en sekulär Andre.

Sociologen Minna Bromberg (2005) hävdar att livsriter är särskilt lämpliga att studera för att förstå hur religion görs. Hon har undersökt vigslar och dop bland par där personerna har olika religionstillhörigheter. Bromberg presenterar tre typer av identitetskonstruktion; identitetsbyggande (identity-building), -utsuddande (-blurring) och -undvikande (-avoiding). Identitetsbyggande handlar om att tydligt markera skillnaderna och tona ner likheterna mellan de

två religionerna. Identitetsutsuddandet handlar istället om att sträva efter att suddas ut gränserna religionerna emellan och visa på deras likheter. Genom att över huvud taget inte beröra religion eller ”tro” i riten ägnar sig brudparet åt identitetsundvikande. Brombergs typologi är relevant i den här studien eftersom det bland mina intervjupersoner finns brudpar i vilka den ena personen identifierar sig som muslim och den andra som kristen.

Utifrån det socialkonstruktivistiska perspektivet är sociala relationer och sammanhang centrala för människors sätt att förhålla sig till det de kallar för tro eller religion (Day 2012). Därigenom kan en rituell handling, vilken återfinns i religiösa samfunds riter men också används i borgerliga sådana, ha olika betydelser för olika människor. Allt beroende på det sammanhang i vilken handlingen görs. Ibland markerar handlingen en tillhörighet till en viss religion eller ett religiöst samfund, andra gånger ett avståndstagande från det samma och i vissa fall något helt annat. I den här studien kallar jag markeringen av tillhörighet till en religiös organisation eller trosföreställning för konstruktion av religion medan avståndstagandet från, och motståndet mot, desamma kallas för rekonstruktion av religion.

Sammanfattning

De teoretiska verktyg jag använder för att förstå de intervjuades berättelser utgår från en socialkonstruktivistisk förståelse av vad rit och religion är och hur de skapas. Jag använder ett praxisteoretiskt perspektiv, i vilket själva ritualiseringen är central. Utgångspunkten är att riten konstrueras i relation till det omgivande samhället. De olika praktiker som finns i riten, alltså ritualiseringen, är central för människors förståelser av densamma. På motsvarande sätt skapas också religion i relation till den kontext i vilken människor finns. Att göra religion kan förstås som en del av skapandet av människors identiteter. Religion kan användas för att markera tillhörighet till, eller avstånd från, religiösa organisationer, trosinnehåll eller sociala sammanhang.

Metod

Studiens övergripande frågeställning är: Hur ges handlingar från religiös ritualisering mening i en borgerlig kontext? Frågan besvaras bäst med hjälp av kvalitativ metod genom vilken man kan se nyanser och djup i ett studerat fenomen. Jag har genomfört intervjuer med personer som utformat och deltagit i ritualisering av betydande livshändelser som skett utanför ett religiöst samfund men som innehåller praktiker som de förknippat med religiös ritualisering.

Urval

Jag har intervjuat föräldrar till barn som varit föremål för namngivningsceremonier, brudpar som gift sig borgerligt och anhöriga till personer som begravts genom en borgerlig begravning. Vid urval av intervjupersoner har jag eftersträvat att ha liknande representation av de olika typerna av borgerliga ceremonier. Eftersom det inte finns något tydlig organisation runt borgerliga ceremonier har jag använt mig av flera olika metoder för att få kontakt med personer att intervjuas. Till att börja med mejlade jag omkring 10 borgerliga officianter, vars kontaktuppgifter jag fick genom kommuners hemsidor och Humanisternas hemsida. Det var personer som enligt uppgift utförde två eller flera av de aktuella ceremonierna. För att få kontakt med anhöriga till personer som begravts borgerligt lämnade jag också information om studien i digitalt och tryckt form till begravningsentreprenörer (se informationsbrev i bilaga 1). I syfte att nå föräldrar som ordnat namngivningsceremonier lade jag upp information om studien i digital form i sociala medier samt på lämpliga bloggar och hemsidor; Facebook, Namngivning.nu samt Familjeliv.se. Jag har också använt mig av personliga kontakter.

Studien intresserade de borgerliga officianterna i hög grad och jag har haft flera mejlkonversationer och telefonsamtal med officianter som velat berätta om sina uppdrag och som välkomnat en studie som denna. Tre officianter på tre orter i Sverige (Umeå, Sundsvall och Stockholm) har varit särskilt behjälpliga i kontakten med intervjupersoner. Det är officianter med lång erfarenhet av att förrätta borgerliga ceremonier, vilka tydligt uttryckt ett stort intresse för studien. Några intervjupersoner har också tillkommit genom personliga kon-

takter och en person genom hemsidan namngivning.nu, där jag lagt ut information om projektet. Däremot ledde inte kontakten med begravningsbyråerna till någon intervju.

Intervjupersoner

Jag har genomfört nio intervjuer med 12 personer under våren 2017. De intervjuade har varit i åldrarna 28 till 68 år och intervjuer har genomförts från Umeå i norr till Stockholm i söder. Åtta intervjupersoner är födda och upp vuxna i Sverige medan fyra av dem är inflyttade som vuxna; två med europeisk bakgrund och två med utomeuropeisk bakgrund. Varje intervju har fokuserat ett särskilt tillfälle av en viss form av ritualisering, enligt tabellen nedan. Eftersom Peter och Olivia gifte sig i samband med namngivningen av sitt barn är båda dessa former markerade för dem. Ceremonierna utfördes under 2013 – 2017, varav de flesta skett under de senaste två åren.

Flera intervjupersoner har under intervjun också berättat om andra borgerliga ceremonier som de genomfört. Det kan exempelvis handla om att en person som intervjuats om en namngivningsceremoni i slutet av intervjun även berättar om när hon gifte sig borgerligt. På detta sätt har sammanlagt 18 ceremonier berörts vid intervjuerna. I tabellen är enbart den ceremoni som står i fokus för varje intervju markerad.

Tabell 1. Tabell över intervjupersoner och vilka former av riter som särskilt behandlats vid varje intervju.

Intervjupersoner (Fiktiva namn)	Borgerlig vigsel	Namngivningsceremoni	Borgerlig begravning
Jenny		X	
Sheila & Ali	X		
Marta & Muhammed	X		
Anette			X
Peter & Olivia	X	X	
Astrid			X
Oscar		X	
Fanny		X	
Monica			X

Intervjumetod

Jag har använt mig av narrativ metod vid intervjuerna. Vid studier av betydande livshändelser, som ritualisering i samband med födelse eller död, är det lämpligt att använda narrativ metod i vilken personens egen berättelse om händelsen är central. Utgångspunkten är att en persons berättelse till både innehåll och form säger något om såväl personen som det han/hon talar om. Varje berättelse präglas också av den kontext den framställs i. Berättelsens syfte, relationen mellan berättare och lyssnare och berättarens känslöstämning är något av allt det som påverkar berättelsen (Lieblich m.fl., 1998, Johansson, 2005; Thomsson, 2002). Berättelsen säger alltså inte bara något om individens identitet och meningssystem utan även något om berättarens kultur och sociala värld. Tidigare forskning visar att såväl utformningen av riten som tolkningen av den påverkas av tidigare erfarenheter, normer och värderingar, vilket gör detta perspektiv centralt.

Intervjun var tematiserad och utgick från de forskningsfrågor som studien fokuserar. Som nämnts är intervjupersonens egen berättelse central i intervjun. Intervjun inleddes därför med att jag berättade om intervjuns olika teman. Under intervjun ställde jag förhållandevis öppna frågor, med uppföljningsfrågor, för att säkerställa att intervjun gav svar på de frågor som studien fokuserar.

Under intervjun fick intervjupersonen berätta om ritualiseringens bakgrund och innebörd, alltså hur det kommer sig att hen valt att genomföra riten och vad som varit av betydelse för utformningen av den. De borgerliga ceremonierna tillåter en hög grad av individuell utformning av riten, vilket gör perspektivet intressant. I samband med detta blev det också relevant att prata om relationen till Svenska kyrkan eller andra trossamfund och vad det är som gör att personen väljer bort de religiösa alternativen. I Sverige har ju Svenska kyrkan som aktör varit dominerande vad gäller utförande av livsriter som de här studerade.

Förberedelser var ett ytterligare tema. Här fick intervjupersonen berätta om hur planeringen av riten gått till och vad som varit viktigt i denna planering. Berättelsen ger en bild av vad intervjupersonen uppfattar vara betydelsefullt för den typ av ritualisering som behandlas.

Den mesta tiden av intervjun gick åt till att prata om själva ritualiseringen; med fokus på upplevelsen och tolkningen av den. Intervjupersonen berättade om de olika delarna av ritualiseringen och hur hen kände rent emotionellt under de olika delarna. Särskilt fokuserades de delar som var utmärkande i berättelsen liksom de handlingar som förknippas med religiös ritualisering. Här kom också intervjupersonens förståelse för ritualiseringen fram och det blev tillfälle att prata om frågor som anknyter till religiositet och tro i samband med att personen berättade om dessa inslag.

Vid intervjuer om ett ämne som ritualisering av betydande livshändelser kommer man snart in på personliga och ibland privata samtalsämnena. Att

skapa en känsla av tillit inför och under intervjun är centralt för att få intervjupersonen att våga berätta om sig själv och sina upplevelser. Vid den kontakt som föregick intervjun var jag därför noga med att tydligt informera om projektet. Intervjupersonen bestämde när och var intervjun ska ske, vilket gjorde att de flesta intervjuer skedde i personernas egna hem. Detta gav goda förutsättningar för att mötet skulle bli så avslappnat och bra som möjligt.

Efter intervjun var genomförd transkriberade jag materialet. Vid transkriberingen anonymiserade jag också materialet, så när resultaten redovisas nedan kan inga svar kopplas till någon enskild person. Jag har exempelvis bytt namn på platser och personer. Om citat som är särskilt unika för en person används i rapporteringen har jag varit extra noga med att göra ändringar i det så att intervjupersonen inte ska kunna kännas igen. Detta utan att för den skull förvränga meningen i det citatet uttrycker. Uppgifter som är av vikt för studien men som är för känsliga för att uttryckas i form av citat har skrivits om i generella termer. Allt för att skydda individen.

Analysmetod

Tolkning och analys sker gradvis under och efter intervjun. Jag har genomfört tematisk narrativ analys med utgångspunkt i de analysmetoder som presenteras i Lieblich m.fl. (1998). Syftet med analysen var att finna mening i det som sagts under intervjun. Personernas berättelser tolkas utifrån olika perspektiv för att bilden av det som sägs ska bli så hel som möjligt. Först har jag gjort en (1) lodrät analys som skär rakt igenom varje enskild intervju, och därefter en (2) vågrät analys som går över samtliga intervjuer. Genom att först göra en lodrät analys har jag lärt känna materialet väl vilket hjälpt mig att i den vågräta analysen se sammanhang samt likheter och skillnader intervjuerna emellan. Jag har läst varje intervju utifrån några grundfrågor, vilka även varit centrala under själva intervjun. Dessa utgår från studiens centrala frågeställning och de tre underliggande forskningsfrågorna. Den vågräta analysen innebär att jag skapade gemensamma teman med utgångspunkt i de lodräta analyserna. De nya texterna har analyseras i relation till varandra. I vissa fall ingår samma textmassa i flera teman. Jag har då läst texten ur olika perspektiv.

Etiska ställningstaganden

Projektet följer personuppgiftslagen (PuL 1998), forskningsmaterialet arkiveras enligt arkivlagen (SFS 1990:782), arkivförordningen (SFS 1991:446) och offentlighets- och sekretesslagen (SFS 2009:400). Även de etiska riktlinjerna för samhällsvetenskaplig forskning gällande information, samtycke, konfidentialitet och nyttjande har följts. Innan vi bokat tid för intervju har intervju-

personerna fått skriftlig information om projektet (se informationsbrevet, bilaga 1). I syfte att de intervjuade ska känna sig trygga i intervjusammanhanget har de fått bestämma var intervjun ska ske. I de flesta fall har det varit i intervjupersonens hem men några personer har också valt att träffa mig på sin arbetsplats, i bibliotek eller café. När vi träffats för intervju har jag återigen informerat om projektets syfte, hur materialet behandlas och de rättigheter de som intervjupersoner har att avbryta sin medverkan. Intervjupersonerna har också haft möjlighet att ställa frågor. Därefter har var och en skrivit under ett formulär om informerat samtycke (se bilaga 2). I syfte att skydda materialet förvarar jag de digitala inspelningarna av intervjuerna i ett låst förvaringsutrymme. Under transkriberingen har jag avidentifierat intervjumaterialet, så att inga person- eller andra identitetsröjande uppgifter finns i de utskrivna intervjutexterna.

Metoddiskussion

Eftersom tid har betydelse för hur individen minns och tolkar händelser, och därmed den berättelse som konstrueras om händelsen (Johansson 2005), vill jag kort diskutera tidsintervallet mellan aktuell rit och intervju här. Jag har eftersträvat att få tag på intervjupersoner vars ceremonier inte ligger längre än två år tillbaka i tiden. Inledningsvis försökte jag få intervjuer om ceremonier som skett ännu närmre i tiden, men eftersom det var svårt att få tag på intervjupersoner ökade jag tidsspannet. Därmed blev det lättare att hitta personer att intervjua, särskilt gällande begravningar. De ceremonier som studien behandlar genomfördes under perioden 2013-2017. De flesta har skett under de senaste två åren. Endast i två fall behandlas ceremonier som skedde före 2015. Det gäller namngivningsceremoni och ett sammanhängande dop och namngivningsceremoni. Den rit som ligger närmast i tiden före intervjun är en namngivningsceremoni, vilken skedde fyra dagar före intervjun. För att minska avståndet i tid har jag använt mig av visuell metod (jmf Mitchell 2009). Inför intervjuerna har intervjupersonen uppmontrats att ta med foton och programblad från ceremonin. De har inte enbart varit till hjälp för min förståelse av sammanhanget, utan också för intervjupersonens minne av hur och när de olika delarna av ritualiseringen skedde. Liksom framkommit i mycken tidigare forskning har jag också märkt att annat än tidsaspekten har betydelse för hur en person minns handlingen. Emotioner är exempelvis av stor betydelse (Johansson 2005). Minnet av en namngivningsceremoni som skedde för fyra år sedan kan vara lika gott som minnet av en begravning som hände för fyra månader sedan. Detta eftersom personen i det senare fallet kan ha varit starkt emotionellt berörd, vilket påverkar minnesfunktionen negativt. Huruvida tidsaspekten påverkat tolkningen av handlingen kan jag inte avgöra, eftersom jag enbart gjort intervjuer vid ett tillfälle med varje person. Tydligt

är dock att tiden inte haft betydelse för hur mycket en person pratar om händelsen. Intervjuer om ceremonier som skett längre tillbaka i tiden har varit minst lika utförliga och välbeskrivna som intervjuer om ceremonier som skett nyligt.

Av de tre former av ceremonier som studeras i det här projektet är begravningar de som varit svårast att få tag på intervjupersoner till. Det är förstås inte konstigt eftersom begravningar ofta är en känslomässigt stark och svår rit att genomföra och kan dessutom vara relaterad till stor sorg. Här har kontakten med borgerliga officianter varit avgörande för möjligheten att få tag på personer att intervjua. Som nämnts har olika metoder för urval använts i studien, vilket krävs för en studie som denna eftersom det inte finns någon tydlig organisation runt de aktuella riterna. I framtida forskningsprojekt är det viktigt att det finns gott om tid för forskaren att arbeta med urvalsfasen, eftersom det kan krävas att forskaren arbetar med olika metoder och tar kontakt med många officianter, ett arbete som är tidskrävande.

”Man vill ändå behålla traditionen liksom”

I det här kapitlet går jag igenom studiens resultat och min tolkning av det. Med utgångspunkt i nio intervjuer förstår jag översättningen av handlingar från religiös ritualisering till borgerlig sådan som sätt att 1) skapa en ”riktig rit”, 2) uttrycka kulturell och religiös identitet samt att 3) skapa religioner-i-enhet. Samma handling kan ha flera funktioner i samma rit.

Den studie som genomförts är en pilotstudie med nio intervjuer med tolv intervjupersoner, i huvudsak behandlande nio borgerliga ceremonier. Jag hävdar på intet sätt att det resultat som här presenteras är det enda tänkbara. Det kan finnas fler eller andra sätt att förstå användningen av de olika praktikerna på än de som presenteras här, vilket fortsatt forskning får bekräfta. Det resultat som presenteras här är det som kommit fram i just den här studien, utifrån den analys jag gjort. Förhoppningsvis kan det tjäna som utgångspunkt för fortsatt diskussion och forskning inom ämnet.

1. Att skapa en ”riktig” rit

De borgerliga ceremonier som är utformade av personer som är födda och uppvuxna i Sverige liknar till sin utformning i hög grad de svenskkyrkliga motsvarigheterna till riten. Företeelsen känns igen från tidigare forskning (Høeg 2008, Davidsson Bremborg och Jarnkvist 2015). Likhetera är särskilt tydliga i de ceremonier som leds av en utomstående officiant och med fler personer än de närmast anhöriga närvarande. Kropparnas placering i rummet, klädval och utformning av ceremonin, med sånger och textläsningar, liknar i hög grad de kyrkliga motsvarigheterna av riterna. De intervjuade ger i sina berättelser uttryck för att valet att likna den borgerliga ceremonin vid den svenskkyrkliga motsvarigheten handlar om att göra den borgerliga ceremonin till det som de intervjuade uppfattar vara en ”riktig” ceremoni eller rit. Företeelsen kan tolkas som ett sätt att konstruera kulturell identitet (jmf Bromberg, 2005).

Nedan ger jag exempel på hur användandet av en utomstående officiant samt genomförande av praktiker som liknar de religiösa motsvarigheterna av riterna kan medverka till att ge den borgerliga ceremonin legitimitet och uppfattas vara en ”riktig” rit. De intervjuade pratar om betydelsen av a) officianten, b) övergångshandlingen, c) sång och musik d) den traditionalistiska karaktären samt e) platsen vid utformningen av riten. Alla dessa delar medverkar

på olika sätt till att göra riterna till det intervjupersonen uppfattar vara en ”riktig” rit.

a) Officiantens betydelse

När Fanny fick barn med sin man blev det, som hon berättar, viktigt för henne att uppmärksamma barnets födelse. Hon visste att hon absolut inte ville ha ett dop eftersom hon inte var medlem i Svenska kyrkan och inte heller ville att barnet skulle bli det för att hennes föräldrar bestämt så. Vare sig Fanny eller hennes man hade varit på någon namngivningsceremoni tidigare men de bestämde sig ändå för att ha en sådan, eftersom det var viktigt för Fanny att ha en rit. Att anlita en officiant som kunde hålla i ceremonin beskriver Fanny som självklart och viktigt. Så här motiverar hon sitt val:

Att man själv fick luta sig lite tillbaka. Att vi mera kunde delta i en ceremoni, istället för att vara värdar och leda och tala. För mig kändes det som att jag mer kunde få begrunda glädjen att hon [barnet] hade kommit, än att hålla tal för mina vänner. Och att höja högtidligheten en aning. Och lätt att tänka att detta ju är ett lån, eller en erfarenhet, från ceremonier jag har erfart från livet. Att när det kommer in en person utifrån och säger väl valda ord, då är det på riktigt. Då är det stort. Och det är ju en erfarenhet jag har från kyrkans [dop]... så där. (Fanny)

Fanny nämner flera motiv till att anlita en borgerlig officiant, bland annat att det gör ceremonin till en ”riktig” rit, och att det är erfarenheten från det kyrkliga dopet som gör detta. Att officianten har betydelse för hur riterna upplevs har framkommit i tidigare forskning (Jarnkvist 2011, Pettersson 2000 och Wiig-Sandberg 2006). Präster beskrivs ofta som de kyrkliga riternas ”regissörer”; personer med god kunskap om hur riterna ska gå till som ger riterna en känsla av högtidlighet. Min tolkning av Fannys citat är att också hon har en sådan förståelse av prästers funktion som officianter och att det är denna högtidlighet och vanan att leda som hon önskar få när hon anlitar en borgerlig officiant.

Flera andra intervjupersoner belyser vikten av utbildning av borgerliga officianter, vilket också understryker dennes betydelse. I likhet med flera andra intervjupersoner berättar Fanny vidare att hon var noga i sitt val av officiant. Först gick hon igenom den lista med borgerliga officianter som finns på Humanisternas hemsida. Så här berättar hon om sitt val:

Där [på hemsidan] hittade jag en lista med officianter där jag gick igenom ett antal personer. Läste på deras egna hemsidor, försökte känna efter om det här var någon person jag kunde identifiera mig med eller som jag kunde känna att de beskrev namngivningen på ett sätt som jag kunde känna igen. (Fanny)

Fannys beskrivning av sökandet efter en lämplig officiant synliggör hur betydelsefull officianten kan vara för ritdeltagaren. Fanny söker en person som hon kan identifiera sig med. Det handlar alltså inte enbart om att officianten

ska kunna leda själva ceremonin eller riten, hen bör också dela det perspektiv på livet och de värderingar som Fanny har. Citatet kan ses som ett exempel på det nya ritualparadigmet, i vilket individen och dennes värderingar är i centrum (jmf Bell 1997)

b) Övergångshandlingens betydelse

Att livsriter karaktäriseras av en handling i vilken själva övergången från en livsfas till en annan upplevs ske (van Gennep 1960) blir tydligt i flera intervjupersoners berättelser. Vilken handling som symboliserar denna övergång kan vara olika från person till person men flera betonar vikten av att ha en sådan handling med i riten. När de intervjuade talar om dessa handlingar, drar de paralleller till de kyrkliga formerna av ritualisering. Det kan exempelvis vara uttalandet av vigsellöftena under vigseln eller orden ”Av jord är du kommen...” vid begravningen.

Fanny understryker betydelsen av en specifik handling som symboliserar övergången när hon berättar om det hon kallar för ”kröning” av barnet.

F: Det kändes viktigt att under ceremonin ha någon stund som liknar dopet, med vatten på huvudet. Eller en tydlig punkt när man officiellt, på något sätt säger att ”Nu har detta skett, nu är du välkomnad” eller ”namngiven” eller så.

I: Mm. Hur gjorde ni?

F: Vi hade en liten kröning med blomsterkrans. Och att vi valde det är för att jag, helt ärligt, för att jag såg det på Humanisternas hemsida och tyckte det såg fint ut. Det hade kunnat bli lite vad som helst tror jag. Medalj runt halsen eller en fanfar eller något, men nu blev det det [kröning], för det såg fint ut.

I: Vad var det som gjorde, tror du, att det kändes viktigt att ha den motsvarigheten?

F: Det tror jag är så enkelt att vi ändå hade, den här namngivningen är ju ändå en rit, det känner jag väldigt starkt. Att detta är ett sätt att markera en viktig livshändelse. Och då går jag tillbaka till de erfarenheter jag har. Och för namngivning är det ju dopet, närmast. Ja, men så är det ju med vigslar och med begravningar. Det måste finnas en punkt i en rit när man säger att ”Nu har detta skett. Nu är det verkligen genomfört.”

Fanny beskriver ”kröningen” med blomsterkransen på barnets huvud som namngivningens höjdpunkt. Det är då ”det sker”. Liksom Fanny själv uttrycker det så tolkar också jag likheterna i uttryckssätt som ett sätt att konstruera en ”riktig” rit genom att barnvälkommandet inramas i en form som de närvarande uppfattar som rituell. Därigenom reproduceras gamla kulturella mönster men formspråket förändras (jmf Bell 1997).

Ett annat exempel är Monica s berättelse om begravningen av hennes vuxne son. Hon säger att det var viktigt att begravningen var ”icke religiös, av respekt för sonen som var uttalad ateist. Monica säger att hon själv också är ateist. I begravningen hämtar hon intryck från den svenskkyrkliga begravningen men är noga med att inte likna den för mycket. Som variant till att lägga blommor på kistan valde hon att istället låta ritdeltagarna tända ljus.

Monica: Vi hade ljuständning också. Alla satte ett ljus, eller vi hade liksom gjort ljus. Så de fick liksom ta fram och sätta. Ja, det var de som hade blommor också, men istället för blommor liksom det där, ljus brinner vidare.

Karin: Är det så du tänker med den symboliken?

Monica: Ja, precis. Och att han egentligen liksom finns kvar som, alltså någon ande är han ju förstås. För att han lever ju kvar sådär, men inte i något paradiset eller så. Och inte i något liv efter detta, utan mera som ett slags ... ja, väsen.

Min tolkning är att Monica, i likhet med Fanny, ville ha med en övergångshandling men att det för henne var särskilt viktigt att markera ett avstånd från Svenska kyrkan. Genom att välja bort blommorna i begravningen tar hon avstånd från det hon uppfattar vara kristet eller kyrkligt och inför istället en annan övergångshandling, vilken har en särskild symbolik för Monica. Blommorna ersätts med ljus, vilket för Monica tycks symbolisera något annat än det hon uppfattar vara den kristna trosföreställningen om livet efter döden. Att tända ljus för de avlidna har under senare år blivit vanligt, framför allt på kyrkogårdar och då bland människor som inte betraktar sig som religiösa eller kristna utan snarare som sökare (Aagedal 2009).

c) Musikens betydelse

Sång och musik är viktiga inslag i Svenska kyrkans ritualer (jmf Jarnkvist 2011) och många av dem jag har intervjuat säger att de inspirerats av detta i skapandet av sina egna riter. Sånger väljs med stor omsorg. Ofta blir det sådana som är betydelsefulla för utformarna själva, eller den avlidne om det gäller begravningar.

Monica, som har begravt sitt vuxna barn är en av dem som betonar musikens betydelse för upplevelsen av riten. Hon beskriver sin son som en övertygad ateist och säger att hon själv inte heller är religiös. Av respekt för sonen var det viktigt att inte ha en religiös ceremoni, som hon säger. ”Så det kändes bra också, att få göra det här väldigt, alltså fokus på honom och våra minnen av honom”, säger hon. De sånger som valdes var sådana som betytt mycket för sonen och Monica beskriver hur hon upplevde sonens närvaro genom sång och musik.

(...) han fanns ju där hela tiden, känns det ju. Att han var nära. Alltså han satt på något sätt, alltså han var ju inte närvarande, men att man liksom känner hans närvaro ganska starkt. (...) Eftersom jag hade valt musiken så noga så är det ju när de sjunger de där sångerna, så kommer ju [den avlidne] fram också i hans olika dimensioner. (...) Så man kan säga att i de stunderna så är det ganska starkt. (Monica)

Monicas beskrivning av att hon upplever närvaron av den avlidne sonen i de noga valda sångerna ser jag som ett exempel på hur viktigt det för många idag är att ha ett individuellt uttryck i riten. Flera intervjupersoner talar om den fria formen som den borgerliga ritens styrka, eftersom den ger möjlighet att göra riten mer ”personlig”, som de uttrycker det. Att sätta individen, istället för Gud eller församlingen i centrum, tolkar jag som en del av detta. Kyrkliga riter beskrivs som väldigt fasta i sin form, vilket upplevs vara begränsande.

d) Traditionalismens betydelse

Jenny och hennes make Joakim har två barn tillsammans. De gifte sig borgerligt för omkring fem år sedan och har haft namngivningsceremonier för sina två barn. Jenny säger att hon under uppväxten haft en positiv relation till Svenska kyrkan men att hon senare förstod att hon inte delade kyrkans tro. Jenny begärde utträde ur Svenska kyrkan några år därefter. Hon tar också avstånd från dopet genom att med emfas säga att det är jättemärkligt att en kan ”födas in i en religion”. Min tolkning är att Jenny syftar på att barn tidigare automatiskt blev medlemmar i Svenska kyrkan i och med att de föddes, och möjligen också att barn numera blir medlemmar genom dopet. Jenny tycks betrakta tron som en privatsak, vilket ingen person ska ”tvingas in i” som barn; en inställning som kommit fram också i tidigare studier där utträden ur Svenska kyrkan behandlas (t ex Jarnkvist, 2011). Men Jenny beskriver ändå dopet som viktigt, i form av tradition.

(...) det är väl ändå ... en tradition, alltså att man är uppväxt med dop ändå, liksom att alla ens kusiner och syskon har döpts. Att man ändå är uppväxt. Så därifrån kommer väl ändå det behovet. Att man känner att man vill ... ändå hålla på den traditionen. Jag vet inte, även om det inte blir religiöst i den bemärkelsen, men att man ändå vill behålla traditionen liksom. Och just att kunna använda dopklänning (...) så att man inte bryter helt med ... För jag tycker ändå att traditioner är viktiga. (...) Trots att jag i princip är uppväxt med mina kusiner som syskon så ses vi ju jättesällan nu. Man skulle kunna ta sig tid att hälsa på andra gånger men det är ju sådana där gånger man tar sig i kragen och verkligen åker. Så jag tycker ju liksom att det är viktigt att man har sådana tillfällen kvar, då man faktiskt tar sig tid och samlas. (Jenny)

Att hålla fast vid traditionen att samla släkten till ett en rit i samband med ett barns födelse, och att i denna rit använda dopklänning är centralt i Jennys citat. Det är också något hon ägnar stora delar av intervjun till att prata om. Att göra

den borgerliga namngivningen lik det kyrkliga dopet, genom att exempelvis använda dopklänning handlar, som jag tolkar det, om att ge namngivningsceremonin legitimitet i släktens ögon och göra den till något som släktingarna känner igen. Betydelsen av ritens traditionalistiska karaktär blir synlig i Jennys citat. Bell definierar traditionalism som "the attempt to make a set of activities appear to be identical to or thoroughly consistent with older cultural precedents" (1997:145). Traditionalism handlar här alltså såväl både om själva händelsen, att ha en rit när barn föds, som materialitet, att använda samma kläder varje gång. Enligt Bell är traditionalismen en betydande faktor i ritualiseringen. Min tolkning är att namngivningen får ett drag av traditionalism över sig genom att Jenny gör den lik det kristna dopet, en form som hon uppfattar funnits länge och som hennes släkt väl känner.

För att fortsätta på släktens tradition med sociala sammankomster i samband med barns födelse skapar Jenny en rit som är så lik det kristna dopet som möjligt, dock med det viktiga undantaget att inte fylla de rituella handlingarna och materialiteten med det meningsinnehåll som Svenska kyrkan ger dem. Hon är istället noga med att skapa och uttrycka egna förståelser av dessa handlingar. Jenny gör det jag här kallar för rekonstruktion av religion.

Jenny säger att den långa dopklänningen enligt kristen tradition är en symbol för att barnet ska växa i sin kristna tro och den symboliken "är fin" men att klänningens längd i den namngivningsceremoni hon skapar istället symboliserar att barnet "kan växa i tron på sig själv". Officianten planterade också tanken om att den långa klänningen symboliserade släktens rötter, vilket Jenny tyckte var bra. Halsbandet som trädde på barnet är enligt Jenny en bekräftelse av barnet som en egen individ och som en del av familjen. Blomman och lövet relaterar till den för familjen viktiga naturen. Istället för att som vid dopet läsa bibelord, läste officianten ur Barnkonventionen och dikter om barnets plats i världen; dikter som Jenny valt.

Høeg (2009) hävdar att de privata namngivningsceremonierna framför allt understryker föräldrarnas position som autonoma individer som lever oberoende av specifika religiösa eller filosofiska organisationer. Utifrån detta perspektiv kan Jennys strävan efter autenticitet också vara ett uttryckt för autonomisering i förhållande till Svenska kyrkan som religiös organisation. Likheten med det kyrkliga dopet, genom användandet av dopklänning, sånger, dikter, bekräftelsehandlingen med halsbandet osv, gör namngivningsceremonin till en "riktig" rit. Samtidigt markerar Jenny avstånd från Svenska kyrkan genom att verbalt uttrycka sina egna tolkningar av olika handlingar under ceremonin. Hon vill visa släkten att hon "har tänkt någonting" som hon själ uttrycker det; att hon inte enbart övertar en praktik från en rit till en annan. Barnet som individ ersätter den plats som Gud har i det kyrkliga dopet och kärnfamiljen och släkten ersätter den kristna gemenskapen och Svenska kyrkan som samfund. Istället för att döpas in i den kristna gemenskapen, bli medlem i Svenska kyrkan och få möjlighet att växa i sin kristna tro befäster namngivningsceremonin barnet som egen individ, en individ med egna rättigheter som

växer i tron på sig själv och som genom riten blir en del av kärnfamiljen och släktgemenskapen. Namngivningen är ett tydligt exempel på den individualisering som skett inom ritualiseringen, där Gud eller ett religiöst kollektiv bytts ut mot fokus på individen och individens sociala gemenskap, i det här fallet släkten (jmf Bell 1997).

Att Jenny lånar handlingar från dopet och även hämtar inspiration från tidigare namngivningsceremonier ser jag som ett tecken på att hon anser att det finns gränser för hur långt hon uppfattar sig kunna/vilja gå för att göra namngivningsceremonin så personlig (autentisk) som möjligt. Om hon skulle sträcka sig utanför dessa gränser skulle skillnaden mellan det traditionella dopet, som alla i släkten väl känner till, och den nyskapande namngivningsceremonin vara för stor. Risken finns att den senare inte skulle uppfattas som en ”riktig” rit. Det är också detta jag tolkar att Humphrey och Laidlaw syftar på när de skriver att ”an actor both is and is not the author of his or her acts” (2006:279). Det finns alltid ramar och gränser för hur långt människor kan sträcka sig för att en rit ska upplevas som en rit.

e) Platsens betydelse

Platsens betydelse för upplevelsen av ritualen är framträdande i de intervjuades berättelser. Val av plats sker ofta efter noggrann övervägning och verkar ha stor betydelse för att handlingen ska ges tyngd och allvar och på så sätt uppfattas vara en ”riktig” rit. Kyrkor fungerar så gott som alltid som referensram vid val av plats. Det är kyrkorummet, och dess känsla av högtid, som många söker efterlikna när de väljer sina platser. Många vill gärna också ha en personlig koppling till platsen.

Peter och Olivia gifte sig vid samma tillfälle som de hade namngivningsceremoni för sitt första barn. De valde plats med omsorg och beskriver det som att det blev en vacker men lättillgänglig plats utomhus med vatten och fjäll i bakgrunden. Sådär berättar Olivia:

(...) det var viktigt för mig att platsen ändå skulle symbolisera oss på något sätt. För jag tycker man kan känna liksom (...) [att] det finns en nackdel med ceremonier som inte hålls i kyrkan och det är det att de tappar lite av sin tyngd och lite av sin ... känsla. Att man ofta gör de här ceremonierna i någon sådan här föreningslokal. Alltså, för mig så betyder omgivningen så himla mycket. Att man kan få det väldigt pampigt med ett bröllop i en kyrka för att en kyrka i sig är så vacker, men ska du gifta dig i såhär sportstugan på [namn på en plats] så tappar det liksom all legitimitet, all känsla. För mig så blir det väldigt fel. Så det var väldigt viktigt att ha liksom en vacker plats som betyder någonting. Det var jätteviktigt. Så det var ju aldrig något alternativ att liksom såhär, ja men när det blev snöstorm, det var ju aldrig något alternativ att vi skulle tänka om och vara inomhus istället. Det fanns ju inte på världskartan. Det var inte ett alternativ. Och det var vi ju överens om väldigt tidigt, att oavsett vad som händer så ska vi ju vara ute. Det är bara att vi får göra det kortare liksom, om det är så. (Olivia)

Liksom flera andra intervjupersoner talar Olivia om hur viktigt det varit för dem att hitta en plats som upplevs som en god ersättning för kyrkan. Kyrkorummet har enligt Olivia en särskild ”tyngd” och ”känsla”, vilket också andra intervjupersoner poängterar, och flera säger att det är svårt att hitta en lokal eller plats som kan ersätta kyrkan. Olivia ville ha en ”vacker plats som betyder någonting”. I Peters och Olivias fall var det en plats nära fjäll och vatten.

Rummets betydelse för upplevelsen av ritualen har synliggjorts också i tidigare forskning. Kyrkobyggnaden kan skapa en känsla av högtidlighet, som många eftersävar i rituella sammanhang (se tex Jarnkvist 2011). Många människor i Sverige har på så vis en stark relation till kyrkorummet, vilket blir särskilt tydligt vid rituella tillfällen (Bromander 2005). De flesta som jag har intervjuat här har dock valt att lämna Svenska kyrkan av trosmässiga eller ideologiska skäl och de uttrycker det som lika viktigt att inte vara i en kyrkobyggnad som det för en del kyrkotillhöriga kan vara att vara där.

Citatet ovan gör strävan efter autenticitet synlig genom att Olivia inleder med att säga att det för henne var viktigt att det var viktigt att platsen skulle symbolisera paret. Därför var det aldrig aktuellt att vara i en kyrka. Men platsen skulle ha samma känsla av tyngd och högtid som kyrkan.

När Olivia pratar vidare om vad fjällen betyder för henne beskriver hon naturen som en närmast helig plats, i bemärkelsen att den är något ”annat”, skilt från det vardagliga. Olivia talar om fjällen på liknande sätt som kyrkotillhöriga kan prata om kyrkan.

(...) man lägger så mycket tid på att fokusera på så mycket tras i vardagen. Men när man kommer upp till fjällen så inser man att jag är väldigt liten, väldigt obetydlig, och man blir lite mer ett med naturen. Även om man har Goretexkläder och funktionsskor och tält och allt vad man nu har med sig så, man kommer tillbaka till ursprunget lite grann. Jag gillar den här känslan av att mina förfäder faktiskt bodde i en grotta och hade djurskinn på sig. Jag gillar att man känner det när man sitter och tittar in i en eld eller när man gör såhär ... saker man är närmre naturen. (Olivia)

Olivia ger uttryck för en känsla av litenhet i relation till naturen, och hon talar om att komma tillbaka till ”ursprunget”. Min tolkning är att naturen för henne är en plats som väcker existentiella tankar. Naturen ger, i likhet med hur Olivia beskriver kyrkan, en särskild tyngd och är inte som vilken plats som helst. På det sättet tolkar jag naturen som Olivias ”kyrka”.

Ovan nämnda exempel från de olika ceremonierna synliggör hur gamla rituella praktiker återkommer i nya former av ritualisering som ett sätt att ge den nya praktiken en rituell karaktär. I vissa fall kan det också handla om att ge riten social legitimitet. Samtidigt som de intervjuade härmar de religiösa riterna tar de i flera fall avstånd från den religiösa organisationen och dess tro. Men att överföra handlingar från religiösa riter till en borgerlig kontext kan

också markera tillhörigheten till den religiösa organisationen och dess religion, som exempelvis Svenska kyrkan och kristendomen. Begravningen av Anettes mamma är ett sådant exempel.

2. Uttrycka kulturell och religiös identitet

Anette är omkring 30 år och lever med sin sambo och deras gemensamma barn, tre år gammal. Anettes mamma dog hösten 2016 efter en kort tids sjukdom. Anette beskriver sin mamma som sin bästa vän och en mycket viktig person för hela hennes familj, särskilt hennes son. Själv hade Anette gärna sett att de haft en svenskkyrklig begravning för mamman men eftersom modern hade gått ur Svenska kyrkan var det inte möjligt. Anette säger att hon inte vet varför mamman begärt utträde men verkar vara övertygad om att det inte var för att ta avstånd från den kristna tron. ”Mamma hade en tro. En barnatro. Hon har alltid läst böner och sjungit psalmer. Man är ändå uppfostrad i den andan”, säger Anette. Eftersom Anette gärna ville ha en officiant ”med kyrklig anknytning” sökte hon först efter någon präst som kunde genomföra ceremonin men hon lyckades inte få det. Istället anlät hon en borgerlig officiant. Även om hon säger att det först kändes konstigt med en borgerlig begravning är hon i efterhand nöjd att det blev en sådan. ”Då fick vi ju göra det mer personligt”, säger hon. Men Anette är glad över att begravningen i alla fall var i en av kyrkans lokaler. ”Det blir ju en viss känsla i en kyrka. Det är som respekt. Alltså, ett lugn och en ro och en ... det blir ju en viss stämning om du förstår hur jag menar”, säger hon. När vaktmästarna frågade om de skulle täcka över kapellets religiösa symboler säger hon att hon snabbt svarade att hon absolut ville ha dem kvar. Inte minst för att de gav henne tillfälle att prata med sin son om Gud, änglar och himlen. Sådär säger Anette på tal om de religiösa symbolerna:

Jag skulle tycka att det var sorgligt om de hade täckt över dem. Alltså, det ville jag absolut inte. Och, som bara en sådan fråga ”Ja, men vem är det som hänger där på korset?” så ”Ja, men det är ju Jesus, Guds son!” ”Ja, men vem är Gud?” Ja, men som jag sa till honom [sonen] ”Jag tror att mamma är hos Gud i himlen. Att när man dör då hamnar man hos Gud och där finns änglarna.” Men det är ju så abstrakt för ett litet barn. Men det är ändå fint att kunna förklara. Att han fick se. Det var ju mycket för hans skull. Ja, han får ha det med sig som en del av sin ... uppväxt, att det finns ett ... alltså, alternativ till en tro om han vill det. Det är ju en del av kulturarvet också på ett vis. (...) Och för andra också. För det är ju en kyrklig lokal alltså, om man säger så. (Anette)

Liksom flera andra intervjupersoner så betonar Anette rummets betydelse för hur hon upplevde ritualen. Kyrkan ger en känsla av högtid och respekt, säger hon. Rummets symboler gav henne tillfälle att berätta om Jesus för sin son

och för andra begravningsdeltagare att uppleva en del av det svenska kulturarvet.

I citatet ovan nämner Anette om änglarna som hon tror finns i himlen med Gud. Änglar var centrala gestalter i begravningen. Anette berättar att hennes mamma dog på ”änglarnas dag enligt kyrkans kalenderår”. Änglar var också viktiga för mamman och hon hade haft många änglafigurer i sitt hem. Tillsammans med Anette hade mamman också läst kvällsbönen ”Det går en ängel runt vårt hus ...” när Anette var liten. Samma bön lästes vid begravningen och officianten berättade om änglarnas betydelse för mamman. Min förståelse av Anettes berättelse är att änglar inte haft någon särskild betydelse för henne själv tidigare men att de fick det i och med mammans bortgång. Anette berättar att hon tänker sig att hennes mamma efter döden sitter som en ängel på Anettes högra axel. ”Hon har funnits här ända sedan hon dog”, säger Anette under intervjun och visar med handen på sin axel. Anette berättar att hon i begravningen ville förmedla till sin son att han har fått ”sin mormor i form av en skyddsängel.” Därför var det också en solist som under begravningen sjöng sången ”Ängeln i rummet”.

Begravningen gav också på andra sätt tydliga referenser till den kristna traditionen. Psalmen ”Blott en dag” var exempelvis en av de gemensamma sångerna. Anette motiverar sångvalet med att ”Vi ville ändå ha den här kyrkliga känslan”. Hon berättar om den speciella känsla som infann sig när ”alla ställde sig upp och verkligen sjöng”. Anette säger att det blev ”högljutt” och hon beskriver det som ”varmt” och ”fint”.

Solosången ”I din himmel” av Sonja Aldén valde Anette också att ha med i begravningen.

(...) det var jag som valde ”I din himmel” för jag tycker att texten var så ... ja men fin. Ja. Att man ville som försöka bygga en bro till himlen och försöka nå henne [mamman] och känna henne runtom fast hon inte finns liksom ... hos oss fysiskt längre. Jo, i mitt personliga farväl så var det mycket att jag tryckte på det att du finns som alltid med oss ändå. Att, ja, även om du inte finns fysiskt så finns du ju med oss i, ja ... varje dag i våra liv ändå. (Anette)

Upplevelsen av, och tron på, att den avlidne är närvarande bland de anhöriga återkommer i samtliga begravningsberättelser jag lyssnat till, och finns också omtalad i tidigare forskning. Men det är inte alltid som denna tro gestaltas i den borgerliga begravningen på det sätt som Anette gör, exempelvis genom sången ”I din himmel” och genom det avskedsbrev som Anette skrivit till sin mamma inför begravningen, i vilken hennes upplevelse av mammans närvaro var central.

Orden ”himmel” och ”ängel” är frekventa i Anettes berättelse om begravningen. Såväl begravningen som berättelsen om den präglas av religiösa symboler. Min tolkning är att Anette konstruerar religion med utgångspunkt i den kristna tro som hon vuxit upp med som barn. I och med mammans bortgång blev änglar centrala, ur flera perspektiv. Kyrkorummet och den kristna läran

fungerar som referensram för Anette i skapandet av den borgerliga begravningen. Avslutningsvis ger jag exempel från Sheilas och Alis berättelse om sin vigsel, vilken synliggör den borgerliga ceremonin som ett tillfälle att uttrycka religiositet i ett neutralt rum och där skapa det jag kallar för ”religioner-i-enhet”.

3. Skapa religioner-i-enhet

Sheila och Ali är inflyttade till Sverige som vuxna; Sheila från ett europeiskt land och Ali från ett land i Asien. Vigseln ägde rum i en park i en svensk stad, inför ett 60-tal gäster från tolv nationaliteter.

Under intervjun uttrycker både Sheila och Ali att det var viktigt för dem att ha en religiös prägel på vigseln eftersom de tror på Gud. Sheila säger att hon är troende katolik och Ali att han är troende muslim. Valet föll på borgerlig vigsel eftersom den är religiöst neutral och brudparet hade frihet att forma riterna så som de själva önskade. Det var också viktigt att platsen för vigseln var neutral. Därför valde brudparet att gifta sig under bar himmel i en park.

I: (...) Why was it important to be in a neutral place?

Sheila: Like, we ... we didn't discuss it, because like a lots of things we, we know already, we don't need to say that. But it's that, ok, Ali he is Muslim, I am a Christian, but like, ok=

Ali: =We can't drag any religion in an extreme side.=

Sheila: =Yeah, but, ok, let's say like this. Both of us, we, I guess we can say that we are religious. Yeah, that we have the faith in god, we pray, we have lots of common things, and I would say that both of us are like quite open minded and we can have like discussions together, how you see that, how I see that. I would say that the common ground is the believe in god. And then ... I think that none of us would go to the extreme and say “Yeah, ok, we will do it like a Muslim tradition or wedding, or we will do it as a, some Christian tradition” because I wouldn't force him and he wouldn't force me, but we can do it outside.=

Ali: =Because, maybe we believe in the religion itself, and not that currently follow the traditions of both the religions. So the religion itself is quite simple. That you should agree in the presence of some witnesses, and that was the main part. And that we did. That we couldn't skip.

Sheila: Yes. Then the wedding actually was religious for us.=

Ali: =Ja.=

Sheila: =And to do it outside in the nature, in front of the god, that's it. Yeah, like, it's not in a building of a church, but it's in front of the god.

Ovanstående konversation är typisk för den berättelse som Sheila och Ali skapar om sin vigsel. Båda fyller i för varandra och talar engagerat om den religiösa enhet som de ville symbolisera genom sin vigsel. Som Sheila och Ali uttrycker i citatet ovan, och även återkommer till senare under intervjun, så är det den gemensamma tron på gud, snarare än olikheterna i de religiösa traditionerna, som är det viktiga för brudparet. Att följa en viss religiös tradition under vigseln verkar ha varit otänkbart för Sheila och Ali. Istället ville de skapa något nytt tillsammans. Den neutrala vigselformen, en borgerlig vigsel, och den neutrala platsen, en park, var symboliskt viktig i deras konstruktion av det jag här kallar för religioner-i-enhet. I denna religionskonstruktion är enhet det primära, här markerad genom en gemensam tro på gud, och gränser mellan olika religiösa traditioner något som aktörerna försöker sudda ut (Bromberg, 2005). Brudparet är noga med att poängtera att de olika religiösa praktiker som vigseln innehåller är viktiga för dem båda och att de inte önskar följa en specifik religions praktiker. Ali säger att det är religionen i sig, och inte att följa en specifik religiös praktik, som är centralt för dem. Min tolkning är att paret önskar att ingen religiös tradition ska uppfattas vara dominerande. Att viga i en kyrka eller i en moské hade inneburit att en religion fått företräde, vilket brudparet ville undvika. Parken blev istället en plats som fick symbolisera mötet med den gud som, enligt min tolkning av de intervjuades berättelse, övergriper alla religioner.

Konstruktionen av det jag här kallar för religioner-i-enhet har en tydlig funktion i vigseln; att bekräfta den religiösa enheten inför familj och vänner. Eftersom denna bekräftelse görs i vigselns sammanhang blir den också en bekräftelse på parets relation. Min tolkning är att paret signalerar att den gemensamma tron på gud binder dem samman och gör dem starka som par. Samtidigt visar de omgivningen att de två religionerna kan fungera i en enhet.

Ett exempel på hur ”religioner-i-enhet” konstrueras i relation till Sheila och Ali som par är när några av deras vänner, som enligt brudparet själva är kristna respektive muslimer, läser texter från Bibeln och Koranen. Texterna handlar om äktenskapet och om människan som guds skapelse, och är vanliga att läsa vid religiösa vigslar. Vännerna läser samtliga texter på Sheilas och Alis respektive modersmål samt på engelska. Engelska är deras gemensamma språk, och det språk som framför allt används vid vigseln.

So both verses, from both books, they talk about the marriage and that it's something that should happen and how God created people and the mankind. (...) And it was like different nationalities, different languages, everyone understand in something he agrees, I agree. And it's in both books. (Sheila)

I citatet betonar Sheila de två religionernas gemensamma budskap. Genom att texterna läses på olika språk uppfattar alla närvarande texternas budskap. Ett

budskap som alla deltagare ”håller med om” som Sheila uttrycker det. Detta på ett språk de kan förstå. I slutet av citatet återkommer Sheila till att de två böckerna, Koranen och Bibeln, hade samma budskap. Jag tolkar det som en betoning av just det gemensamma i de två religionerna. Vidare förstår jag det som att det för Sheila var viktigt att gästerna skulle få budskapet om religiös enhet förmedlat genom sina respektive språk samt på engelska. Olika språkliga (kulturella) och religiösa traditioner binds samman.

På detta vis har läsningen på olika språk flera funktioner. Den är praktiskt viktig, som ett sätt för alla att förstå vad som läses. Dessutom tolkar jag det som symboliskt viktigt. Paret ger uttryck för en postkolonial förståelse av etnicitet genom att fläta samman deras olika språk med engelskan, vilken är det språk de dagligen talar till varandra och som binder dem samman. Därigenom visar de att det för dem inte är viktigt att skilja mellan olika etniciteter eller kulturer. Istället är det centrala att visa det gemensamma i olika språk, kulturer, etniciteter och religioner. Etnicitet är något flytande, där bryggor är viktigare än gränser.

Diskussion

I det här avslutande kapitlet diskuterar jag studiens resultat. Studien undersöker hur handlingar som finns i religiösa samfund ritualiserings översätts till en borgerlig kontext; alltså hur de används och tolkas av personer som utformar riter. Med utgångspunkt i nio intervjuer förstår jag användningen av dessa handlingar som sätt att 1) skapa en ”riktig rit”, 2) uttrycka kulturell och religiös identitet samt att 3) skapa religioner-i-enhet.

Samma förpackning men nytt innehåll

Den förändring som pågår i fråga om ritualisering av betydande livshändelser i Sverige blir synlig i de intervjuades berättelser. Narrativen uttrycker ett sökande efter hur borgerliga riter ska eller kan gå till. Att den svenskkyrkliga riten utgör norm är framträdande i flera intervjupersoners berättelser, särskilt personer som är födda och uppvuxna i Sverige. För många av dem fungerar den svenskkyrkliga motsvarigheten till riten som referensram, utifrån vilken de skapar den borgerliga riten. Det handlar ofta om att utforma riten på ett sätt som liknar den religiösa motsvarigheten, vilken uppfattas vara den ursprungliga, och därmed göra den nya riten till ”riktig” rit. Detta ger den borgerliga formen av ritualisering, som ofta är ny i släkten, social legitimitet. Formen är också viktigt för hur riten upplevs av deltagarna. Att den görs på det sätt som så många som möjligt känner igen. Det handlar alltså om ritens traditionalistiska karaktär (jmf Bell 1997). Min tolkning är att översättningen av praktiker från svenskkyrklig ritualisering till borgerlig sådan är en del av skapandet av en kulturell identitet som svensk.

Samtidigt som de intervjuade betonar vikten av att efterlikna kyrkliga riter tar flera intervjupersoner tydligt avstånd från Svenska kyrkan och det trosinnehåll de intervjuade uppfattar att kyrkan står för. Istället lägger de in en egen formulerad symbolik i de olika handlingar som de hämtat från de religiösa samfundens former för ritualisering. Jennys berättelser om namngivningsceremonierna är det för den här studien kanske tydligaste exemplet på denna rörelse. De namngivningsceremonier som Jenny skapar kan utifrån ritualteoretiskt perspektiv ses som exempel på det som Bell (1997) beskriver som vår tids nya ritualparadigm. Rit har framför allt kommit att bli en typ av uttrycks-sätt, där den egna individen, snarare än en gud eller samhället, är i fokus. Så väljer många av dagens människor att inte praktisera riter som de upplever

vara tomma på innehåll. Istället skapar de något nytt, och lägger egna betydelser i de olika handlingarna. De fyller gamla förpackningar med nytt innehåll, eller i alla fall ett annat innehåll än de upplever vara det ursprungliga. Min tolkning är att detta görs som ett uttryck för autenticitet.

Ett annat sätt att efterlikna kyrkliga riter men ändå markera avstånd från Svenska kyrkan kan vara att ha med en handling som liknar, men inte helt kopierar, den kyrkliga ritens handling. Fannys och Monicas berättelser från namngivningsceremoni respektive begravning ger exempel på detta.

Religiös och kulturell identitet i borgerliga riter

Översättningen av handlingar från religiös ritualisering till en borgerlig kontext kan också handla om att uttrycka kulturell och religiös identitet genom att t ex visa sin tillhörighet till en religiös organisation eller till ett religiöst trosinnehåll. I resultatredovisningen ger jag exempel från begravningen av Annettes mamma, vilken var full av handlingar som enligt Anette refererade till kristendomen på olika sätt. Det är troligt att den här formen av borgerliga begravningar blir vanligare i takt med att allt fler lämnar Svenska kyrkan. Exemplet med Annettes mammas begravning gör tydligt att det inte alltid går att ta för givet att den som har lämnat samfundet önskar en begravning som är helt fri från religiösa symboler eller handlingar. Det var av yttersta vikt för Annette att begravningen skulle hållas i ett religiöst rum eftersom hon hävdade att mamman hade en barnatro, som hon uttryckte det. Anknytningen till den kristna traditionen och tron var också viktigt för Anette.

Medan Anette använde riten för att markera sin kristna identitet skapar Sheila och Ahli på ett mycket medvetet sätt en rit som suddar ut de olika religiösa identiteterna, för att istället synliggöra det jag här kallar religion-somenhet. I riten knyter Sheila och Ali tydligt an till sina respektive religiösa traditioner, kristendomen respektive islam. Men istället för att markera religionerna som två separata enheter synliggör de det som binder religionerna samman. För att utesluta att en religion fick tolkningsföreträde över den andre var den borgerliga vigselns neutralitet av stort värde för paret. Denna religiöst neutrala form och plats blev en gemensam plattform för dem att skapa den kulturellt och religiöst överbyggande riten på. Även detta sammanhang kan tänkas bli allt vanligare i Sverige framöver, i globaliseringens tidevarv.

Betydelsen av den fria formen

Flera intervjupersoner beskriver möjligheten att kunna utforma riten precis som en själv vill och lägga i de betydelser en själv ser i handlingen som de borgerliga riternas styrka. Strävan efter autenticitet kan förstås som en del av nutidens individualisering (Heelas & Woodhead 2005) och är något som också tidigare ritforskning lyft fram som betydande för nutida ritualisering (Jarnkvist 2011; Åkesson & Salomonsson 2010). Förutom en strävan efter att göra

ceremonin autentisk uttrycker flera intervjupersoner också en önskan efter att riterna ska vara en stark upplevelse för alla närvarande. Tidigare forskning kring ritualisering har uppmärksammat detsamma (se t.ex. Åkesson & Salomonsson 2010). Förhållandet kan ses som en del av det nya ritualparadigm som Bell (1997) beskriver, vilket i sin tur grundar sig i subjektiva värderingar (Heelas & Woodhead 2005). Borgerliga ceremoniers öppna form ger utrymme för att både ta avstånd från och anknyta till religion och religiösa organisationer på olika sätt; att såväl konstruera som rekonstruera religiös och kulturell identitet. I vissa fall kan detta ske i en och samma rit och vara mer eller mindre medvetet från utformarnas sida. När utformarna av riterna inte har en färdig mall att använda finns förutsättningar att de gör medvetna val och formulerar vad som är viktigt för dem. Där finns också stort utrymme för att skapa egna tolkningar av olika handlingar och reflektera över existentiella frågor.

Förslag på vidare forskning

Den förändring som pågår i fråga om rituella uttryck skapar stora behov av forskning och jag vill avsluta med att nämna några projekt som jag tror är viktiga att arbeta vidare med.

En slutsats i den här studien är att borgerliga ceremonier såväl kan anknyta till som uttrycka motstånd mot religiösa samfund och trosföreställningar på en rad olika sätt. Att studera olika former av ritualisering kan således vara ett bra verktyg för att komma åt hur människor på olika sätt förhåller sig till tro och religion i dagens Sverige. Fler kvalitativa studier behövs också för att på djupet förstå hur religion görs eller blir ogjort i nya former av ritualisering.

Den här studien gör tydligt att ritualisering får mening i relation till den sociala kontext i vilken den görs. Framtida forskning om rit och ritualisering behöver uppmärksamma hur människor också skapar exempelvis klass, kön och etnicitet i dessa riter, samt hur det görs i relation till religion. Jag efterlyser även intersektionella studier, i vilka flera perspektiv tas i beaktning. Sådana typer av studier är inte enbart viktiga i fråga om borgerlig ritualisering, utan i lika hög grad när det gäller ritualisering inom religiösa samfund.

Exemplet med Sheila och Ali synliggör behovet av fler studier av äkten-skap mellan människor med olika religiösa tillhörigheter; en form av äkten-skap som troligen blir allt vanliga i framtiden, till följd av ökad globalisering. Det saknas studier om detta i nordisk forskning om rit och ritualisering. Mer forskning behövs alltså, inte enbart om uttryck av religiös och kulturell pluralism i vigslar utan också i fråga om ritualisering av såväl födelse som död.

Referenser

Agedal, O. (2013). Candles on the graves. I Michael Hviid Jacobsen (ed.): *Deconstructing Death – Changing Cultures of Death, Dying, Bereavement and Care in the Nordic Countries*, s. 191-206. Odense: University Press of Southern Denmark.

Adeniji, Anna (2008). *Inte den typ som gifter sig?: Feministiska samtal om äktenskapsmotstånd*. Göteborg, Makadam.

Avishai, Orit. (2008). "Doing Religion" In a Secular World. *Gender & Society*, 22(4), s. 409-433.

Bell, Catherine (1997). *Ritual Perspectives and Dimensions*. New York, Oxford, Oxford University Press.

Bromander, Jonas (2005). *Medlem i Svenska kyrkan - En studie kring samtid och framtid*. Stockholm, Verbum.

Bromander, Jonas (2011). *Svenska kyrkans medlemmar*. Stockholm, Verbum.

Bromberg, Minna (2005). *When Are the Two One? Interfaith Couples and Identity Construction*. Diss. North Western University. Evanston, Illinois.

Bäckström, Anders, Edgardh Beckman, Ninna m.fl. (2004). *Religiös förändring i norra Europa. En studie av Sverige "Från statskyrka till fri folkkyrka" Slutrapport*. Uppsala, Diakonivetenskapliga institutet.

Davidsson Bremborg, Anna (2009). Begravning i rutan. Tre tv-sända begravningar. I Davidsson Bremborg, Anna, Gustafsson, Göran, & Hallonsten, Gunilla (red.), *Religionssociologi i brytningstider*. Lund: Lunds universitet, s. 170 – 190.

Davidsson Bremborg, Anna (2012). The memorialization of stillbirth in the Internet age. I Earle, Sarah, Komaromy, Carol & Layne, Linda (red.), *Understanding Reproductive Loss. Perspectives on Life, Death and Fertility*, Surrey & Burlington, NJ: Ashgate, s. 155–166.

Davidsson Bremborg, Anna (2015). Nya tider – nya seder. I Nordström, Marie (red.), *Medan vi ännu lever – om livet nära döden*. Stockholm: Verbum & Ersta diakoni, s. 100–107.

Davidsson Bremborg, Anna och Jarnkvist, Karin (2015). ”Sociologiska perspektiv på riter”, i Lövheim, M. & Nordin, M. (red.) *Sociologiska perspektiv på religion i Sverige*. Stockholm: Gleerups.

Davidsson Bremborg, Anna & Rådestad, Ingela. (2013). Memory triggers and anniversaries of stillborn children. *Nordic Journal of Religion and Society*, 26(2), s. 157–174.

Davidsson Bremborg, Anna & Rådestad, Ingela. (2014). Home memorials after stillbirths in Sweden. I Rotar, Marius, Teodorescu, Adriana & Rotar, Corina (red.), *Dying and Death in 18th–21st Century Europe: Vol. 2*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars. s. 457–468.

Gustafsson, Berndt (1970). *Hur upplever folk sitt barndop? En explorativ studie*. Stockholm: Religionssociologiska institutet.

Gustafsson, Berndt (1974). “The Role of Religion in Modern Sweden” i *American Behavioural Scientist*. 17(6), s. 827-844.

Gustafsson, Göran. (2003). *När det sociala kapitalet växlas in. Om begravningar och deltagandet i begravningar*. Lund: Centrum för teologi och religionsvetenskap, Univ.

Heelas, Paul & Woodhead, Linda. (2005). *The Spiritual Revolution - why religion is giving way to spirituality*. Oxford, Blackwell Publishing.

Humphrey, Caroline. & Laidlaw, James (2006). *Action. Theorizing Rituals: Issues, Topics, Approaches, Concepts*. S. J. Kreinath Jens, Stausberg Michael. Leiden Boston, Brill.

Høeg, Ida Marie. (2008). *Velkommen til oss - Ritualisering av livets begynnelse*. Diss. Bergen, Universitetet i Bergen.

Jarnkvist, Karin. (2011). *När jag gifter mig ska jag göra det på riktigt: En intervjustudie om barn, brudar och bröllop*. Diss. Umeå, Umeå universitet.

Johansson, Anna. (2005). *Narrativ teori och metod*. Lund, Studentlitteratur.

Knuts, Eva. (2006). *Något gammalt, något nytt - skapandet av bröllopsföreställningar*. Göteborg, Mara förlag.

Goff, Jean-Marie. Le., & Ryser, Valérie-Anne. (2010). Meaning of Marriage for Men During Their Transition to Fatherhood: The Swiss Context. *Marriage and Family Review*, 46(1-2), s. 107-125.

Mitchell, Claudia. (2009). *Doing visual research*. London: SAGE.

Pettersson, Per. (2000). *Kvalitet i livslånga tjänsterelationer - Svenska kyrkan ur tjänsteteoretiskt och religionssociologiskt perspektiv*. Stockholm, Verbum.

Petersson, Anna. (2009). Swedish offerkast and recent roadside memorials. *Folklore*, 120(1), s. 75–91.

PuL (1998:294). *Personuppgiftslag*. Stockholm: Justitiedepartementet.

Rehnberg, Mats (1965). *Ljusen på gravarna och andra ljusseder: Nya traditioner under 1900-talet*. Avhandling, Stockholm: Nordiska Museets handlingar, 61.

Reimers, Eva (1995). *Dopet som kult och kultur: bilder av dopet i dop-samtal och föräldraintervjuer*. Stockholm, Verbum.

SFS 1990:782. *Arkivlag*. Stockholm: Kulturdepartementet.

SFS 1991:446. *Arkivförordning*. Stockholm: Kulturdepartementet.

SFS 2009:400. *Offentlighets- och sekretesslag*. Justitiedepartementet L6.

Wiig-Sandberg, Unni (2006). *Den nödvändiga riten? Om upplevelser av kvalitet i begravningsgudstjänsten*. Uppsala, Diakonivetenskapliga institutet.

Willander, Erika. (2014). *What counts as religion in sociology? The problem of religiosity in sociological methodology*. Avhandling,, Uppsala universitet. Uppsala: Sociologiska institutionen.

Åkesson, Lynn, Salomonsson, Karin m.fl. (2008). *ETN RIT*. Lund, Department of European Ethnology, Lund University.

Åkesson, Lynn & Salomonsson, Karin. (2010). Ritualernas marknad: etnologisk forskning om livscykelritualer och upplevelseindustri. *Den rituella människan: flervetenskapliga betraktelser*. Anne-Catherine Hornborg (red.). Linköping, Linköping University Electronic Press.

Bilaga 1

Välkommen att medverka i ett forskningsprojekt om ritualisering av viktiga livshändelser!

Bakgrund och syfte

Stora livshändelser som födelse, giftermål och död uppmärksammas ofta genom en rit eller ceremoni. Idag väljer många i Sverige namngivningsceremoni, borgerlig vigsel och borgerlig begravning istället för de kyrkliga alternativen. Syftet med den här studien är att undersöka hur människor som deltar i någon av nämnda riter skapar mening i riten. Projektet bidrar med kunskap om nya former för ritualisering och hur praktiker som kan förknippas med religiositet kan förstås och upplevas när de förekommer i sammanhang utanför de religiösa samfundens ordningar. Sådan kunskap är viktig för att hitta relevanta sätt att studera religiositet, livsåskådning och ritualisering på idag.

Förfrågan om deltagande

Personer som utformar och deltar i en borgerlig vigsel, begravning eller namngivningsceremoni är välkomna att medverka i studien. Ceremonier som innehåller handlingar som liknar eller också finns i religiös ritualisering är i särskilt fokus i studien. Att under ceremonin sjunga en psalm eller annan sång, be en bön, tända ljus, klä barnet i vit lång klänning vid namngivningen eller lysa frid över den avlidne vid begravningen är exempel på sådana handlingar. Vid urvalet eftersträvas en variation av forskningspersoner gällande såväl form av rit som kön, ålder och eventuell trosuppfattning.

Den information du nu läser finns hos begravnings-entreprenörer, borgerliga officianter och andra som har möjlighet att vidareförmedla information om studien till den som kan vara intresserad av att delta. Informationen finns också i digital form i sociala medier samt på bloggar och hemsidor. Kanske har du också fått den genom en person som redan har blivit intervjuad och som vill tipsa dig om studien, eller av någon annan bekant.

Hur går studien till?

Efter att ha bokat tid med mig, Karin Jarnkvist, träffas vi för en intervju på den ort där du bor. Om du vill och det är praktiskt möjligt deltar jag gärna vid den rit som intervjun handlar om, men det är inte nödvändigt. Under intervjun får du berätta lite om dig själv, hur det kommer sig att du valt att genomföra riten och vad som var viktigt för dig vid utformningen av den. Du får också berätta om hur du upplevt och tolkat den rituella handlingen. Det blir även tillfälle att prata om frågor som anknyter till religiositet och religiösa samfund. Intervjun tar ca en timme. Den spelas in på mp3 och skrivs sedan ut. Det är

möjligt att jag återkommer till dig senare för en kortare uppföljande intervju. Det kan handla om att jag ber dig att förtydliga något som sagts under intervjun eller kontrollerar att jag har uppfattat det du sagt på rätt sätt. Om din eventuella partner eller annan nära anhörig, som varit med om att utforma och delta i riten, också vill bli intervjuad är det förstås välkommet men inget krav.

Vilka är riskerna?

Det är möjligt att intervjun återkallar minnen hos dig som gör dig ledsen eller nedstämd, särskilt om intervjun handlar om ett begravningsstillfälle. Du har möjlighet att välja att inte besvara vissa frågor eller att avbryta intervjun om du så önskar. Medverkan bygger på frivillighet och samtycke från deltagarna vilket innebär att du när som helst kan avbryta din medverkan.

Finns det några fördelar?

Intervjun kan upplevas som stärkande för dig eftersom du delar med dig av upplevelser och erfarenheter från en händelse som berör dig och ditt liv. Du får också möjlighet att tala om sådant som du kanske inte pratar med andra om, som vad som varit viktigt för dig i ritualiseringen, din livsåskådning eller religiösa övertygelse. Dessutom bidrar du till ökad kunskap om hur människor utför och upplever ritualisering av viktiga livshändelser i ett sammanhang utanför de religiösa samfunden.

Hantering av data och sekretess

Projektets kontaktperson, Karin Jarnkvist, är den enda som känner till vilka som väljer att medverka. Det utskrivna intervjumaterialet hanteras datoriserat och konfidentiellt i enlighet med personuppgiftslagen, PUL (1998:294). Det innebär att dina svar behandlas så att obehöriga inte kan ta del av dem. När resultaten från studien redovisas kan inga svar kopplas till någon enskild person. Vi byter exempelvis namn på platser och personer. Resultaten från intervjuerna redovisas i form av rapporter och vetenskapliga texter och kan användas för att förstå och utveckla ritualiseringen av viktiga livshändelser i och utanför religiösa samfund.

Hur får jag information om studiens resultat?

Du har möjlighet att läsa de citat från din intervju som kommer att användas i redovisningen av materialet. Den som vill kan också ta del av samlad resultat-skrivning i form av rapporter och andra vetenskapliga texter.

Ersättning

Det är inte möjligt att få ekonomisk ersättning för förlorad arbetsinkomst eller andra utgifter i samband med intervjun.

Frivillighet

Deltagande i forskningsprojektet är frivilligt och du kan när som helst, utan särskild förklaring, avbryta din medverkan. Om du väljer att avbryta raderas samtligt material som relaterar till dig om du så önskar. Kontakta mig om du önskar avbryta din medverkan!

Ansvariga

Forskningshuvudman och personuppgiftsansvarig är Uppsala universitet. Enligt PUL har du rätt att gratis en gång per år ta del av samtliga uppgifter om dig som hanteras och vid behov få eventuella fel rättade. Kontaktperson är jag, Karin Jarnkvist, tillika projektledare och forskare. Jag har genomfört ett flertal intervjuprojekt tidigare och har erfarenheter av forskning om riter och ceremonier. Det är också mig du kontaktar för att boka tid och plats för intervjun eller ställa frågor om projektet. Hör gärna av dig några veckor innan du önskar bli intervjuad, så att vi hittar en tid som passar oss båda! Intervjun kan ske såväl dagtid som kvällstid, en vardag eller helg.

Vänliga hälsningar

Karin Jarnkvist

E-post: karin.jarnkvist@crs.uu.se

Tfn: 010-1428869

Centrum för forskning om
religion och samhälle

Teologiska institutionen

Box 511
751 20 Uppsala

Besöksadress:
Thunbergsvägen 3 B

Telefon:
018-471 2171

Telefax:
018-710 170

www.crs.uu.se

46

info@crs.uu.se

Bilaga 2

Samtycke om deltagande i forskningsprojekt

Sekulära alternativ till kyrkliga handlingar

- Jag har fått information om forskningsprojektet Sekulära alternativ till kyrkliga handlingar.
- Jag har haft möjlighet att ställa frågor om projektet.
- Jag har fått mina eventuella frågor besvarade.
- Jag deltar frivilligt i forskningsprojektet genom att medverka i en intervju.
- Jag har fått information om att jag kan avbryta intervjun om jag vill.
- Jag är medveten om att jag har rätt att avbryta min medverkan i forskningsprojektet när som helst om jag så önskar.
- Jag har fått information om att intervjumaterialet hanteras så att ingen känner igen mig då forskningsresultaten presenteras.

Ort och datum

Namn

Centrum för forskning om
religion och samhälle

Teologiska institutionen

Box 511
751 20 Uppsala

Besöksadress:
Thunbergsvägen 3 B

Telefon:
018-471 2171

Telefax:
018-710 170

www.crs.uu.se

info@crs.uu.se